

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2024

Lenka Zívrová

Univerzita Hradec Králové

Filozofická Fakulta

Historický ústav

Významné špitály v době baroka v Čechách

Bakalářská práce

Autor: Lenka Zívrová

Studijní program: B00114A120001 – Historie se zaměřením na vzdělávání (maior)
– Matematika se zaměřením na vzdělávání (minor)

Studijní obor: B011401H / B0114A17CZmi – Historie a Matematika se
zaměřením na vzdělávání

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Mgr. František Záruba, Ph. D.

Hradec Králové, 2024

Zadání bakalářské práce

Autor: Lenka Zívrová

Studium: F21BP0058

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Matematika se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: Významné špitály v době baroka v Čechách

Název bakalářské práce AJ: Important hospitals in the Baroque period in Bohemia

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce bude pojednávat o špitálech, které byly významné v době baroka v Čechách, například hospital Kuks, Valdštejnský špitál. V bakalářské práci bude kladen důraz na architekturu špitálů a na vývoj špitálů od vzniku až po současnost. Text bude také poukazovat pro koho byly špitály určené. Práce se bude také zabývat vývojem lékařství v době baroka. Text bude zaměřen i na špitální řády, například Křížovníci s Červenou hvězdou. A podívám se na využití těchto špitálů.

BARTOŇ, Miroslav, Jičinské zdravotnictví, lázně a sociální péče napříč staletími, Jičín 2013.
BLAŽÍČEK, Oldřich J. ? ROKYTA, Hugo, Kuks: Hospital a Betlém, Praha 1963. BOŘÍK, Otakar ?
BOŘÍKOVÁ, Jana, Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech, Dobříchovice 2004.
HANZLÍČEK, Zdeněk ? RAJTR, Zdeněk ? RUSEK, Václav, Barokní lékárna v Kuksu, Hradec Králové 1971. HOCHTEL, Marian, Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově, Opava 2014. NEUMANN, Jaromír ? PROŠEK, Josef, Matyáš Braun ? Kuks, Praha 1959.
PUČALÍK, Marek, Křížovníci v době vrcholného baroka: za generalátu Františka Matouše Böhmba 1722-1750, Praha 2017. SVOBODNÝ, Petr ? HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Dějiny lékařství v českých zemích, Praha 2004. SVOBODNÝ, Petr ? HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Pražské špitály a nemocnice, Praha 1999. VLČEK, Pavel ? SOMMER, Petr ? FOLTÝN, Dušan, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997. WOLF, Jiří ? BUREŠ, Jiří, Duchcov, Praha 2013.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. František Záruba, Ph.D.

Oponent: PhDr. Ondřej Tikovský, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.12.2021

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 28. 4. 2024

.....

Lenka Zívrová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Františku Zárubovi, Ph. D. za veškerý jeho čas a ochotu, při vedení mé bakalářské práce.

Anotace

ZÍVROVÁ, Lenka. *Významné špitály v době baroka v Čechách*. Hradec Králové. Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024, s. 95.

Bakalářská práce bude pojednávat o špitálech, které byly významné v době baroka v Čechách. V bakalářské práci bude kladen důraz na architekturu špitálů a na jejich vývoj od vzniku až po současnost. Text bude také poukazovat pro koho byly špitály určené. Práce se bude také zabývat vývojem lékařství v době baroka. Text bude zaměřen i na špitální řády.

Klíčová slova: lékařství v baroku, řád sv. Jana z Boha, alžbětinky, křížovníci s červenou hvězdou, Hospitál Kuks, Valdštejnský špitál v Duchcově, Nemocnice alžbětinek Na Slupi, Špitál křížovníků s červenou hvězdou, Nemocnice milosrdných bratří, Matyáš Bernard Braun

Annotation

ZÍVROVÁ, Lenka. *Important hospitals in the Baroque period in Bohemia*. Hradec Králové. Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2024, p. 95.

The bachelor's thesis will discuss the hospitals that were important in the Baroque period in Bohemia. The bachelor's thesis will focus on the architecture of hospitals and their development from the beginning to the present. The text will also point out for whom the hospitals were intended. The work will also deal with the development of medicine in the Baroque era. The text will also focus on hospital regulations.

Keywords: medicine in the Baroque, Order of St. Jana z Boh, Elizabethans, Crusaders with the Red Star, Kuks Hospital, Valdštejnský hospital in Duchcov, Elizabethan Hospital Na Slupi, Hospital of Crusaders with the Red Star, Hospital of the Merciful Brothersm Matayáš Bernard Braun

Obsah

Úvod	10
1. Vývoj lékařství v době baroka	14
1.1. Pokrok v medicíně	14
1.2. Počet obyvatel a zdravotní stav obyvatelstva	15
1.3. Zdravotnická opatření	17
1.4. Zdravotnická zařízení	19
2. Špitální řády	20
2.1. Řád sv. Jana z Boha	20
2.1.1. Charakteristika, vznik a rozvoj řádu	20
2.1.2. Znak a oděv řádu	22
2.1.3. Milosrdní bratří na českém území	22
2.2. Řád křížovníků s červenou hvězdou	23
2.2.1. Charakteristika, vznik a vývoj řádu	23
2.2.2. Historie řádu	25
2.2.3. Znak a oděv řádu	27
2.3. Řád sv. Alžběty	27
2.3.1. Charakteristika, vznik a oděv řádu	27
2.3.2. Vývoj řádu	28
3. Významné špitály v době baroka	30
3.1. Hospitál Kuks	30
3.1.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost	30
3.1.2. Lékárna „U Granátového jablka“	34
3.1.3. Stavba	35
3.1.4. Braunovy alegorické sochy Ctnosti a Neřesti	39
3.2. Valdštejnský špitál v Duchcově	43
3.2.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost	43
3.2.2. Stavba	46
3.3. Nemocnice alžbětinek Na Slupi	48
3.3.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost	48
3.3.2. Stavba	50
3.4. Vlašský špitál na Malé Straně	53
3.4.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost a jeho chod	53

3.4.2.	Stavba	54
3.5.	Špitál křížovníků s červenou hvězdou.....	57
3.5.1.	Vývoj špitálu od vzniku až po současnost.....	57
3.5.2.	Stavba	58
3.6.	Nemocnice milosrdných bratří Na Františku.....	61
3.6.1.	Vývoj špitálu od vzniku až po současnost.....	61
3.6.2.	Stavba	62
	Závěr	65
	Seznam literatury	67
	Seznam příloh	70
	Obrazová příloha	72

Úvod

Útulky pro nemocné, přestárlé a chudé jsou označovány jako špitály. Termín pochází ze středověkého latinského pojmu *hospitale* vycházející z klasické latinského *hospitalis* – pohostinný. Toto označení se používalo již od pozdní antiky do 18. století pro útulky pro nemocné, přestárlé a chudé, ale také pro ubytovny poutníků. Teprve od konce 18. století začal být tento pojem používán také pro nemocnice. Toto označení je v současnosti už zastaralé a v dnešní době se používá již jen jako archaismus. Špitály byly většinou zřizovány při kláštorech a byly provozovány členy špitálních bratrstev a řádů jako jsou johanité nebo křížovníci.

Jako téma bakalářské práce jsem si vybrala právě špitály v době baroka konkrétně významné špitály v době baroka v Čechách, zvláště špitál v Kuksu. Téma práce mi přišlo vhodné ke zpracování, protože je důležité pro pochopení vzniku moderní sociální a zdravotní péče. Zajímavé je také propojení s architekturou, zvláště barokní, která je atraktivní z hlediska uměleckého slohu a také vzhledem ke svému dochování.

Cílem práce je lépe poznat významné špitály, které vznikly v období baroka v Čechách. V první všeobecné části bude stručně přiblížen vznik a vývoj špitálů od jejich počátku až po současnost. Dalším bodem je přiblížit, komu byly špitály určené a kdo se staral o dané špitály a jejich chovance a jakým způsobem. Také bych chtěla zjistit, jakou měly architekturu. Také by mě zajímalo, kolik lidí mohlo být ubytováno ve špitálech.

V první kapitole se budu zabývat lékařstvím v době baroka a společenskou situací, například jaké nemoci řádily v Čechách, a jak proti nim zasahoval stát a jak bylo pečováno o nemocné lidi. Druhá kapitola bude věnována špitálním řádům, jako jsou například křížovníci s červenou hvězdou, milosrdní bratři. V dalších kapitolách se budu věnovat konkrétním špitálům, které byly v době baroka v Čechách významné, jako je například hospitál Kuks, Valdštejnský špitál v Duchcově nebo pražské špitály. V těchto kapitolách budu pojednávat o vývoji těchto špitálů od jejich vzniku až po současnost. Také se budu zabývat jejich architekturou, například v hospitálu Kuks se budu zabývat i sochami Ctností a Neřestí, které vytvořil Matyáš Bernarda Braun.

Jedním z historiků, kteří se zabývají historií lékařství a špitálů, je Petr Svobodný. Zabývá se ve svých knihách vývojem zdravotnictví napříč stoletími. Věnuje se, jak

nemocem, které se v dané době vyskytovaly, tak i rozvojem lékařské péče. Též se zabývá fungováním lékařské fakulty a jejím vlivem v lékařské péči. Ve svých knihách poskytuje náhled k tomu, jakým způsobem zakročovala politika do zdravotnictví a ukazuje i sociální situaci dané doby. Též poskytuje náhled k fungování konkrétních zdravotnických zařízeních. Společně s Ludmilou Hlaváčkovou napsal knihu *Pražské špitály a nemocnice*, v které se zabývají chodem jednotlivých špitálů. Dále s Hlaváčkovou spolupracoval na knize *Dějiny lékařství v českých zemích*, v které dávají důraz na sociální situaci, vývoj lékařství, zdravotnické opatření a lékařskou fakultu. Minulý rok se historií lékařství zabýval společně s Karlem Černým a s dalšími kolegy v knize *Velké dějiny země Koruny české – Lékařství*. Z těchto knih budu ve své práci vycházet.¹

Lékařstvím se zabíral i Ladislav Niklíček, například v knihách *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví*, *Dějiny medicíny v datech a faktech*. V knize *Dějiny medicíny v datech a faktech*, na které se podílel společně s Karlem Šteinem, se narodil od Petra Svobodného věnují pokroku v lékařství, jako je například první pitva člověka. V knize nekladnou velký důraz na sociální situace dané doby. S Petrem Svobodným má Ladislav Niklíček společný znak, a to je, že napsali knihu v chronologickém sledu.

Řeholním řádům se věnuje Milan Buben, který napsal knihu *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, III. díl. 2. sv., Žebravé řády*, ve které se věnoval, například milosrdným bratřím. Tato kniha má tři díly a některé díly mají více svazků. V prvním díle se věnoval rytířským řádům a křížovníkům. V druhém díle se zabýval mnišskými řády a ve třetím díle se věnoval řeholním klerikům a žebrovým řádům. Při své práci spolupracoval s konkrétními řády.²

Dalším historikem, který se zabývá vývojem určitého řádu, je Marek Pučalík. Tento historik napsal knihu *Křížovníci v době vrcholného baroka: za generalátu Františka Matouše Böhmba 1722-1750*, která pojednává o vývoji řádu křížovníků s červenou hvězdou. Též se v ní věnuje stavební činnosti v období baroka, architektovi Kiliánovi Ignácovi Dientzenhofer. Také se v této knize zabývá časovým horizontem za převora Františka Matouše Böhmba nebo za velmistra Martina Konstantina Beinlicha. Také

---

¹ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 5–6.

² Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, III. díl. 2. sv., Žebravé řády*, Praha 2007, s. 407.

publikoval řadu článků, které se zabíraly tématem křížovníků s červenou hvězdou.³ Ke špitálu, ve kterém působili křížovníci s červenou hvězdou, napsal i článek František Záruba. V tomto článku se zabírá kostelem sv. Františka. Článek, který je z publikace *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, nese název *Špitální kostel sv. Františka „u paty Pražského mostu“*, *fundace sv. Anežky*. Též Václav Bělohlávek se podílel na vytvoření knihy, která se zabývá historií křížovníků s červenou hvězdou. Ve spolupráci s Josefem Hradcem vytvořil knihu *Dějiny českých křížovníků s červenou hvězdou*, ve které se zabývají vznikem a vývojem řádu.

Architektonickou stránkou špitálů se zabývá Pavel Vlček, který se v knize *Encyklopedie českých klášterů* zabývá řeholní architekturou, ve které se zabývá architektonickými prvky a vývojem jednotlivých budov po stránce stavební.⁴ Knihy *Umělecké památky Prahy: Staré Město*, *Umělecké památky Prahy: Malá strana a Umělecké památky Prahy: Pražský hrad a Hradčany* se věnují sakrálním budovám, ale i bránám, věžím a řeholním budovám. V těchto knihách byl vedoucím autorského kolektivu. V knize *Umělecké památky Prahy: Malá strana* se zabýval proměnou města v období baroka. V této knize je jedna stavba špitálu, které se budu věnovat ve své práci, což je Vlašský špitál.⁵ Minulý rok vyšla kniha *Hospitál v Kuksu*, kde se zabývá, jak historií hospitálu, tak i charakterem stavby. V této knize věnuje pozornost vývoji stavby hospitálu až do současnosti a také architektům, kteří se podíleli na budově hospitálu.

Hospitálem, který se nachází v Kuksu, se zabýval Jindřich Kolda v knize *Kuks: granátové jablko*. V této knize se z části věnoval dějinám Hospitálu v Kuksu a z větší části k průběhu renovace a restaurování hospitálu. Jak historie daného objektu, tak i stavební činnost tohoto areálu jsou v knize dovedeny až do současného století. Kniha je doplněna o fotografie, které znázorňují rekonstrukci a restaurování areálu hospitálu.⁶

Dalším historikem, který se zabýval sakrálními budovami v Praze, byl František Ekert. Ten se v knize *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě*

---

³ Marek PUČALÍK, *Křížovníci v době vrcholného baroka: za generalátu Františka Matouše Böhmha 1722-1750*, Praha 2017, s. 6–14.

⁴ Pavel VLČEK – Dušan FOLTÝN – Petr SOMMER, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 7.

⁵ Pavel VLČEK (ed.), *Umělecké památky Prahy: Malá Strana*, Praha 1999, s. 9.

⁶ Jindřich KOLDA, *Kuks: granátové jablko*, Praha 2015, s. 7.

Království českého zabýval, jak historií jednotlivých sakrálních budov v Praze, tak i architektonickými prvky těchto staveb. Památkami Prahy se také zabýval František Ruth ve své knize *Kronika královské Prahy*.⁷

---

⁷ Pavel VLČEK (ed.), *Praha: historické centrum a Průhonický park*, Praha 2019, s. 6.

1. Vývoj lékařství v době baroka

1.1. Pokrok v medicíně

V době baroka nastal přechod k nové lékařské vědě a tím bychom mohli nazvat experimentální lékařství. Začalo se rozvíjet mikroskopické zkoumání a chirurgie. O rozvoji chirurgie se můžeme dočíst ve spisech německého ranhojiče Fabricia Hildana.⁸ K rozvoji chirurgie také přispěl Jan Jesenský, který provedl v roce 1600 první veřejnou pitvu v Praze, která vedla k rozvoji znalostí o anatomii člověka.⁹ I přes chirurgický rozvoj končilo často chirurgické léčení úmrtím, protože pacient umřel na sněť, sepsi nebo na vykrvácení.¹⁰ Již od roku 1628 byl znám popis krevního oběhu od Williama Harveyho. Harveyovu popisu trvalo delší dobu, než se stal teorií, která byla přijatá. K rozvoji medicíny též přispěl knihtisk, protože se začaly psát ve větším lékařské spisy, které pomáhaly studentům lékařství při studiu. I lékařské korespondence pomáhaly studentům získat poznatky o lékařství. Kvůli těmto poznatkům byli lékaři schopni stanovit diagnózu podle vnějších příznaků, a ne podle příčiny.¹¹

Nové objevy v medicíně nemusely hned znamenat, že se ustoupí od scholastické medicíny a ani že se změní léčebná péče. I přes nové lékařské poznatky nedošlo k razantním změnám v oblasti metod prevence a ani terapeutické praxe. Tyto poznatky se dostávaly i do vzdělávání lékařů pomalu. V 17. století bylo v medicíně patrně nebezpečí, že by se lékaři spíše věnovali přírodovědeckému bádání než k samotnému léčení.¹² Řada lékařů zkoumala různá onemocnění, které se začaly vyskytovat, například mezi lety 1736 a 1737 se Srinci zaobíral hromadným onemocněním ve středních Čechách. Výsledkem jeho bádání bylo zjištění, že se nejedná o nemoc, ale o otravu námelem.¹³ Dalším člověkem, který se zabýval lékařským bádáním byl Procháska. Procháska se zabýval pracemi o histologii zubů, svalových fibrilách, nervových pochvách a anatomii cév.

---

⁸ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 61–70.

⁹ Miloslav MATOUŠEK, Miloslav, *Přehled dějinného vývoje lékařství*, Praha 1953, s. 37–43.

¹⁰ Ladislav NIKLÍČEK – Karel ŠTEIN, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985, s. 50–57.

¹¹ Petr SVOBODNÝ – Karel ČERNÝ a kol., *Velké dějiny země Koruny české – Lékařství*, Praha 2023, s. 114–126.

¹² L. NIKLÍČEK – K. ŠTEIN, *Dějiny...*, s. 50–57.

¹³ *Tamtéž*, s. 90.

Zavedl injekční metodu do anatomie, která mu zprostředkovala pozorování cév a jejich větvení.¹⁴

1.2. Počet obyvatel a zdravotní stav obyvatelstva

Během třicetileté války vzrostl počet úmrtí. Největší podíl na úmrtí měly epidemie, drancování, hladomor a bitevní pole. Nejvíce lidí ubylo na čtyři epidemie moru, které proběhly během třicetileté války. První vlna epidemie moru v této válce proběhla v letech 1623–1625, na kterou umíraly především děti. Druhá vlna moru, která proběhla v letech 1632–1634, byla zavlečena do Čech saskými, švédskými a císařskými vojsky. Třetí vlna moru, která proběhla v letech 1639–1640, byla doprovázená hladomorem, který byl důsledkem Bannérova vpádu. Čtvrtá vlna moru, byla v letech 1647–1649, probíhala současně i s neštovicemi. Samozřejmě se mor vyskytoval i mimo tyto vlny, ale nebyl tak rozsáhlý.¹⁵

Morem byla spíše zasažena chudina, ale mor se nevyhnul ani císařskému dvoru.¹⁶ V době baroka existovalo několik preventivních opatření, jako je například vykuřování jalovcem a sírou, vyplachování úst octem anebo byl zákaz konzumace nevařené zeleniny a ovoce.¹⁷ Preventivními opatřeními se také zabýval lékař Václav Maxmilián Ardensbach, který si myslel, že je lepší, když nemocný člověk bude v karanténě spíše doma než v lazaretě. Dalším jeho opatřením bylo zákaz shromažďování lidí v kostele a doporučoval konzumaci vlastní moči a stolice.¹⁸ Dalším faktorem, který ovlivňoval počet obyvatel byla nízká porodnost, která byla pravděpodobně způsobená životními podmínkami a strachem z války. Ženy prožívaly stres a trpěly podvýživou.

Na Moravě populace tolik neklesla, protože se jí vyhnula poslední vlna moru. Počet obyvatelstva se začal zvyšovat v druhé polovině 17. století a začal být stejný jako před válkou. Ve 30. letech 18. století se počet obyvatel zdvojnásobil. I přestavba barokních měst nepomohla moc zlepšit hygienické podmínky. Hygiena ve městech se kontrolovala v době, kdy hrozilo nebezpečí výskytu epidemie. Do Čech se dostal i mor v roce 1680 z Balkánu přes Uhry a Vídeň. Jelikož byl mor ve Vídni a v Uhrách, úřady se snažily

---

¹⁴ *Tamtéž*, s. 121.

¹⁵ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny...*, s. 61–70.

¹⁶ Eduard WONDŘÁK, *Historie moru v českých zemích: o moru, morových ranách a boji proti nim, o zoufalství, strachu a nadějích i o nezodpovězených otázkách*, Praha 1999, s. 60.

¹⁷ *Tamtéž*, s. 62.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 70.

zabránit příchodu epidemie i do Čech, ale i přes preventivní opatření se mor do Čech dostal.

Místodržitelství v Praze vydalo v roce 1680 infekční řád podle vzoru z Vídně. Řád obsahoval to, že se má provádět ochrana zemských hranic a omezit shlukování obyvatel. Také se měl kontrolovat pohyb lidí, zboží, pošty a peněz. Probíhala i jejich dezinfekce. Infekční řád dokonce upravoval provoz lazaretů a špitálů. Určoval, jak se má ošetřovat nemocný v jejich domovech a jak se má zacházet s majetkem mrtvého. Pozornost byla věnována i žebrákům a židům. Některá města vydala i detailnější řády pro konkrétní města, například Olomouc, Praha. Pro Markrabství moravské byl infekční řád vydán až v roce 1705, který obsahoval většinu zásad z infekčního řádů z roku 1680 pro Čechy. Okrajové části země byly zasaženy morem méně než v Praze a na horách se prakticky nevyskytoval. V tomto období vyšlo několik lékařských spisů, například Dobřenský z Černého Mostu vydal spis *Všeobecná a přirozená před nemocemi obrana*. V letech 1713–1715 se vyskytla poslední velká epidemie moru. Proti moru se postavil městský úřad a lékařská fakulta.¹⁹

Od 16. století až do 18. století se stavěly morové sloupy jako poděkování za vymizení epidemie nebo jako ochrana před další epidemií. Tyto sloupy také sloužily k venkovním bohoslužbám v době epidemie, například v Hradci Králové byl vystavěn morový sloup v roce 1715.²⁰

Od roku 1716 se v Čechách přestal mor objevovat.²¹ Příčiny jeho vymizení na počátku 18. století není zcela jasný, ale mohli bychom říct, že obyvatelstvo začalo být odolné proti moru a také karanténní opatření byly účinné. Obyvatelstvo nebylo zatěžováno jenom morem, ale i jinými nemocemi, například chřipkou, neštovicemi, spalničkami, záškrtem, spálou, tuberkulózou, úplavicí a břišním tyfem. Dokonce už byla známa epilepsie, na jejíž podstatu přišel Jan Marek Marci. Také se řešilo několik zranění způsobených válečným konfliktem.²²

---

¹⁹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny...*, s. 61–70.

²⁰ Zdeněk DOUBEK, *Kapitoly z historie zdravotnictví v Hradci Králové: od středověku do vzniku Nové nemocnice*, Dvůr Králové nad Labem 2013, s. 18–24.

²¹ E. WONDRAK, Eduard, *Historie...*, s. 91.

²² P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny...*, s. 61–70.

V roce 1754 žilo v Čechách 2 miliony obyvatel. Důsledkem sedmileté války klesla populace o čtvrtinu. Probíhalo masové vymírání na válečné události. K poklesu obyvatelstva ani nepřidalo vypuknutí hladomoru v letech 1771–1772. Čechy byly postihnuty hladomorem více než Morava. Po roce 1781 se začaly Čechy zotavovat a už v roce 1784 žilo v Čechách 4 miliony obyvatel. Většina obyvatelstva trpěla podvýživou a byla vyčerpaná z těžké fyzické práce. K šířením nemocím pomáhaly bytové podmínky. Příbytky byly většinou přeplněné a špatně vytápěné, a také čeled' spala ve špatných podmínkách, jako je spaní ve chlévě. Většině obyvatel přibližně osmdesáti procentům nebyla lékařská péče přístupná, například u nižších vrstev byl zavolán lékař pouze, když hrozilo nebezpečí smrti. Ve druhé polovině 18. století epidemie moru byla nahrazena jinými nemocemi, například neštovicemi. Soudobá medicína se snažila proti neštovicím bojovat pomocí preventivního očkovaní. V letech 1781–1782 se vyskytl na území Čech hladomor. Následkem ničivých záplav došlo k neúrodě a dvě třetiny obilí bylo zamořeno námelem. Lidé umírali na hlad anebo na infekce, které ničily už tak vyčerpané tělo.²³

1.3. Zdravotnická opatření

V obnoveném zřízení zemském pro Čechy, které bylo vydáno v roce 1627, bychom se dočetli o nemocných a tělesně postižených pouze v souvislosti způsobilosti k právním úkonům. Panovník a místodržitelství vydávalo i nařízení, které se týkalo žebráků, kvůli nebezpečí šíření nemocí. Pražská lékařská fakulta měla dohled nad zdravotnickými profesemi, při epidemiích upravovala instrukce pro česká královská a poddanská města. Tuto pravomoc lékařské fakultě umožňoval dvorský reskript z roku 1651. Nejvyšší postavení mezi doktory měli profesori lékařské fakulty. Ostatní lékaři vykonávali své povolání ve městech jako úřední lékaři, kteří získávali plat od městské rady. Městská rada platila i úřední chirurgy, felčary nebo porodní báby. Někteří obyvatelé měli osobního lékaře. Osobním lékařem většinou disponoval panovník nebo aristokracie. Za doktory medicíny se dali považovat i aprobovaní lékárníci, což dokládají fakultní statuta i matrika.²⁴ I přestože existovali úřední lékaři, chirurgové, tak se lidi často nechali léčit lidovými léčiteli.²⁵ Vrátime-li se ke dvorskému reskriptu ten také stanovoval, že zdravotník bez vykonané zkoušky na fakultě nesmí své povolání vykonávat. Dalšími

---

²³ P. SVOBODNÝ– L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny...*, s. 89–93.

²⁴ *Tamtéž*, s. 71–74.

²⁵ Ladislav NIKLÍČEK, *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví*, Brno 1989, s. 10–27.

speciálními normami zdravotnické, hygienické a sociální péče byl, například místodržitelství rozkaz o veřejném čištění a policejní řád z roku 1658 anebo místodržitelství dekret o odstranění žebroty z roku 1659. I přestože pražské místodržitelství vydávalo normy z hlediska zdravotnických záležitostí, nevytvořilo si žádné stálé zdravotnické úřady. Za zdravotnické úřady bychom, ale mohli považovat zdravotní komise, které byly zřizovány za velkých epidemií.²⁶

Když se Marie Terezie chopila vlády, vydala velké množství osvícenských reforem mimo povinné školní docházky, vytvořila reformy i ohledně zdravotnických otázek. V tom jí pomáhal její osobní lékař Gerhard van Swieten. Snažili se o vytvoření uceleného systému zdravotní správy, například v roce 1752 dvorským reskriptem vytvořila dvorskou zdravotní deputaci neboli komisi. Zmíněné zdravotní komise byly v roce 1773 nahrazeny zemskými zdravotními odděleními. V roce 1753 vyšel generální řád, který určoval povinnosti a práva zdravotníků.

Při tvorbě reforem vycházela z teorie zásad osvícenského absolutismu. Jednou ze zásad bylo, že by se měl panovník starat o své poddané. Marie Terezie si byla vědoma, že obyvatelé její země mají špatný zdravotní stav. Tento stav brzdil, jak hospodářský růst, tak vojenskou moc.²⁷ Proto se snažila zdravotní stav svých poddaných zlepšit. Aby zabránila velkému počtu mrtvých na neštovice, začala propagovat vakcinaci proti neštovicím, dokonce nechala očkovat i své děti.²⁸ Reformy školské a zdravotnické se zasloužily o zlepšení odborných výkonů zdravotníků. Pokrok v medicíně zvyšoval nároky studia a podmínek pro získání titulu.²⁹ Panovnice nařídila v roce 1744 klinickou výuku.³⁰ Během 17. a 18. století vznikaly nové lékárny.³¹ Tehdejší lékárně bychom našli věci, které bychom v dnešní lékárně nenašli, jako je například roh jednorožce, čistící prostředky do domácnosti, tabák nebo koření.³² Od roku 1744 mohli vést lékárnu jen ti, kteří složili lékárnickou zkoušku na lékařské fakultě. Toto nařízení dokonce potvrdil

---

²⁶ P. SVOBODNÝ– L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny...*, s. 71–74.

²⁷ *Tamtéž*, s. 93–97.

²⁸ *Tamtéž*, s. 91.

²⁹ *Tamtéž*, s. 93–97.

³⁰ *Tamtéž*, s. 113.

³¹ *Tamtéž*, s. 74–80.

³² P. SVOBODNÝ – K. ČERNÝ a kol., *Velké dějiny...*, s. 132–141.

zemský zdravotní řád z roku 1753.³³ Reformy Marie Terezie silně zakročily i do života lékáren. Lékárník nemohl léčit a lékař nemohl vyrábět léky a ani je prodávat.³⁴

1.4. Zdravotnická zařízení

Lůžkovou léčebnou péči poskytovaly řády jako jsou milosrdní bratři a alžbětky. Tyto řády poskytovaly svoji zdravotnickou péči ve špitálech, ale řádům se budu věnovat v další kapitole. Špitály měly špitální řády, které vysvětlovaly, z jakého důvodu byly vybudovány a jaký je způsob financování daného špitálu. Řád se také zmiňoval o povinnostech personálu a o životě chovanců. V pobělohorské době byly v oblibě lázně, kde se pacienti léčili pod dozorem kvalifikovaného personálu. V této době byly proslulé lázně v Karlových Varech, Teplicích nebo v Kuksu. Karel VI. se snažil sjednotit zdravotní a sociální péči poskytovanou danou institucí. Z tohoto důvodu vydal v roce 1731 obecné předpisy, které měly udávat, jak by měl vypadat špitální řád. V období epidemií fungovaly infekční špitály a lazarety.³⁵ Do těchto zařízení docházeli lékaři. A personál těchto zařízení dohlížel na to, aby byli do zařízení přijímáni jen infikovaní lidé. Také dohlíželi na to, aby pacient neměl kontakt se světem.³⁶

Do vlády Josefa II. měla většina špitálů jenom několik lůžek. Tyto zařízení spíše sloužily jako sociální zařízení pro nejchudší vrstvy a chronicky nemocné. V této době řády jako milosrdní bratři a alžbětky rozšiřovaly své nemocnice, a dokonce zakládaly nové. Josef II. vydal direktivní pravidla v roce 1781, které nařizovaly zakládání specializovaných ústavů. Kvůli těmto pravidlům vznikly všeobecné nemocnice pro nemocné, pro nastávající matky byly založeny porodnice, pro opuštěné děti vznikly nalezince, pro choromyslné vznikly ústavy choromyslných a pro nevléčitelně nemocné byly zakládány chorobince. Finanční prostředky na vznik těchto ústavů se měly získat zrušením špitálů a chudobinců, prodejem jejich nemovitostí nebo spojením různých nadačních kapitolů.³⁷

---

³³ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny ...*, s. 100.

³⁴ *Tamtéž*, s. 110.

³⁵ *Tamtéž*, s. 74–80.

³⁶ P. SVOBODNÝ – K. ČERNÝ a kol., *Velké dějiny ...*, s. 149–152.

³⁷ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny ...*, s. 105–107.

2. Špitální řády

2.1. Řád sv. Jana z Boha

2.1.1. Charakteristika, vznik a rozvoj řádu

Hospitálský řád sv. Jana z Boha je spíše známý pod názvem milosrdní bratři. Tento řád je mendikantský neboli žebravý, který se vzdal vlastnictví. Řád je tvořen především laickými bratry, jejich službou je péče o nemocné. Milosrdní bratři se řídí heslem „*Tělem k duši*“. Život členů řádu je zasvěcen Bohu, svatostem a životu ve společnosti. Pro členy je důležitá mše svatá, při které se modlí a přikládají oběti Bohu, aby mohli sloužit lidem, kteří potřebují jejich pomoc. Členové skládali čtyři sliby. Tři sliby byly běžné, jako je slib čistoty (celibát), chudoby, poslušnosti a tím čtvrtým slibem byl slib hospitality neboli péče o nemocné.³⁸ Milosrdní bratři vykonávají svoji činnost v konventech, které mají svoji nemocnici i s lékárnou. V čele řádu stojí generální převor s třemi generálními definity a sekretářem. V čele konventu je převor, který může být laickým bratrem na rozdíl od jiných řádů. Hlavní konvent se nazývá metropolitní a o ekonomickou agendu se stará procurator conventus. Kněžské svěcení má jenom několik řeholníků, protože řád je zaměřen především na lékařskou péči. O zasvěcení nových řeholníků do činnosti milosrdných bratří se stará novicmistr se submagistrem.³⁹ Pro vstup do řádu nebylo potřebné vzdělání ze zdravotnictví. Zájemci o vstup do řádu žili několik měsíců s bratry v komunitě. Pak následovala kandidatura, která trvala přibližně půl roku. Zájemci se seznamovali s řádovými stanovami a duchem řádu. Když splnili podmínky, šli na dva roky do noviciátu. V noviciátu se seznamovali s řádem a prohlubovali duchovní život a získávali zkušenosti ze zdravotních zařízení. Potom pět let trval scholastikát.⁴⁰

Za zakladatele tohoto řádu je považován Jan Ciudad neboli Jan z Boha. Jan z Boha neměl v úmyslu založit vlastní řád. Jelikož byl Jan velice duchovně založený, tak chtěl pomáhat potřebným. A tak si v roce 1537 v Granadě pronajal dům, který sloužil jako útulek pro nemocné. Janovi nezáleželo na náboženském vyznání ani původu nemocných. Později se k němu přidali další, jako jsou například Antonín Martin, Petr Velasko, Šimon Avila, Dominik Piola a Jan Garcia. V roce 1537 toto sdružení nebylo náboženským

³⁸ Dagmar KOPECKÁ – Pavel MAREŠ, *Řeholní život v českých zemích: řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 2014, s. 53.

³⁹ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 142.

⁴⁰ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 54–55.

řádem, ale bylo bratrstvem. Bratrstvo bylo schváleno až v roce 1572 bulou *Licet ex debito* od papeže Pia V. V roce 1586 bylo bratrstvo povýšeno na náboženský řád bulou *Esti pro debito* od papeže Sixta V. Řád přijal řeholi svatého Augustina a prvním řádovým generálem se stal Petr Sorianus.⁴¹

V roce 1592 papež Klement VIII. zrušil řád brevem *Ex omnibus*, a tím se stali bratři opět bratrstvem. Klement VIII. zrušil řád na základě stížností od nepřátel milosrdných bratří. Tito nepřátelé obviňovali bratrstvo z toho, že pocházejí z nízké vrstvy a jsou nevzdělaní, ale to nebyla pravda, například Ondřej Garcia a Pavel Gallo byli šlechtici. Nakonec o čtyři roky později papež Klement VIII. povýšil bratrstvo na řád brevem *Romani Pontificis*.⁴² Tento stav byl potvrzen Apoštolskou stolicí v roce 1617 a o sedm let později získal řád mendikantská privilegia, která umožňovala vybírání almužen.⁴³

Od roku 1592 se začala rozšiřovat činnost řádu i do jiných zemí světa. A tak byl řád rozdělen na dvě větve, a to na španělskou a italskou. Španělský král požádal papeže Klementa VIII., aby větev italská i španělská měla stejná privilegia. Papež Filipovi II. vyhověl a vydal v roce 1608 breve *Piorum virorum*, které zrovnoprávnilo španělskou a italskou větev.⁴⁴ Španělská větev zahrnovala země, jako je Španělsko, Portugalsko, Amerika, Indie a Filipíny. Italská větev zahrnovala ostatní země, například Francii. Až v roce 1878 byl znovu sjednocen, a to pod římský generalát.⁴⁵

Od roku 1790 se řádu začalo hůře dařit, například ve Francii byla zrušena katolická církev. Všechno, co bylo založeno na katolické církvi, bylo odstraněno, takže i náboženské řády. Španělsko a Portugalsko dlouho odolávalo této době, ale probíhaly revoluce, a nakonec byly náboženské řády v roce 1834 a 1835 zrušeny v Portugalsku a Španělsku. Po roce 1850 se začaly rušit provincie v Itálii, jako je například toskánská, sardinská, neapolská provincie. Od rakouské provincie se oddělila uherská a rakouská se přejmenovala na rakousko-českou provincii. Dalšími provinciemi, které existovaly, jsou například francouzská, štýrská, rumunská, bavorská prusko-slezská, polsko-litevská. Po 1. světové válce došlo vzestupu řádu, docházeli k nim ranění a nemocní vojáci. Ve státech,

---

⁴¹ Benedikt BOGAR, *Milosrdní bratři*, Praha 1934, s. 15–42.

⁴² *Tamtéž*, s. 44–60.

⁴³ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 142.

⁴⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 360–361.

⁴⁵ B. BOGAR, *Milosrdní bratři...*, s. 15–42.

kteřé vznikly po 1. světové válce, se stanovila nová provincie.⁴⁶ Po roce 1990 měli milosrdní bratři po světě 198 konventu s 1542 členy a jenom 137 mělo kněžské svěcení, a jak jsem zmiňovala, bylo to kvůli tomu, že řád byl hlavně zaměřen na lékařskou péči.⁴⁷

2.1.2. Znak a oděv řádu

Znakem řádu bylo granátové jablko, které bylo z boku nakrojené. Na vrchu jablka byla korunka a z ní vyčníval kříž a nad ním byla šesticípá hvězda. O původu znaku vznikla legenda. Jan z Boha šel s balíkem knih z Gibraltaru do sousedních obcí. Na cestě narazil na chlapečka, který šel bosý. Jan se zeptal chlapečka kam jde, když mu chlapeček odpověděl zeptal se na to, proč je bosý. Chlapeček ho pobídl k tomu, aby mu Jan poskytl boty. Když mu je Jan poskytnul, dítě nakonec došlo k závěru, že mu jsou boty na obtíž, a proto si ho vzal na záda a pokračoval v cestě. Po čase si potřeboval odpočinout a dojít si pro vodu. V tu chvíli se mu objevilo Jezulátko a drželo v ruce nakrojené granátové jablko, z kterého vyčníval kříž. Podle světských spisovatelů je granátové jablko obrazem vznešenosti a vyčnívající kříž značí obětavého ducha.⁴⁸ Oděv bratrů byl černý, který se skládal z tuniky a ta byla připásaná koženým cingulem a škapulířem a oděv byl opatřen kapucí.⁴⁹

2.1.3. Milosrdní bratři na českém území

Jelikož zaniklo Rakousko-Uhersko, tak zanikla i rakousko-česká provincie, a proto v roce 1919 vznikla československá provincie, která se o dvacet let později rozdělila na českomoravskou a slovenskou.⁵⁰ Nejstarším konventem československé provincie je valtický konvent sv. Augustina, který vznikl v roce 1605. Po 1. světové válce o něho byl spor, které zemi připadne, nakonec to vyřešila saintgermainská smlouva, která určila, že Valticko bude patřit Československu, a tudíž i valtický konvent sv. Augustina.⁵¹ Druhým nejstarším konventem je pražský konvent sv. Šimona a Judy, který vznikl v roce 1620. Tento konvent byl metropolitním konventem československé provincie. Dále existoval bratislavský konvent Neposkvrněného početí a prostějovský konvent sv. Jana Nepomuckého. Další konvent byl u kostela Narození P. Marie v Novém Městě nad

---

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 69–79.

⁴⁷ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 142.

⁴⁸ B. BOGAR, *Milosrdní bratři...*, s. 90–91.

⁴⁹ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 54.

⁵⁰ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 142.

⁵¹ B. BOGAR, *Milosrdní bratři...*, s. 160–174.

Metují, brněnský konvent u sv. Leopolda nebo kukský konvent Nejsvětější Trojice.⁵² V meziválečném období se řád rozšířil o počet členů a rozvinula se i jejich činnost, například v charitativní oblasti.⁵³ Před převzetí moci komunisty měl řád 61 členů a spravoval 7 nemocnic a 2 chudobince.⁵⁴ V období komunismu byl řád zakázán. Svoji činnost obnovili až po sametové revoluci.⁵⁵ V roce 1991 byly vráceny řádu konventy, jako jsou například konvent v Brně, ve Valticích a v Letovicích.⁵⁶ Řád se podílí na vedení Nemocnice Milosrdných bratří v Brně a také tam provozují lékárnu. Věnují se lidem, kteří jsou závislí na drogách, bezdomovcům, zdravotně postiženým, přestárlým a umírajícím lidem.⁵⁷

2.2. Řád křížovníků s červenou hvězdou

2.2.1. Charakteristika, vznik a vývoj řádu

Řád křížovníků s červenou hvězdou je rytířským řádem, právě o rytířský charakter se vedly spory, protože řád nikdy nevyčníval ve svých dějinách vojenskou činností. Spíše tento rytířský charakter byl formální, dokonce byl dvakrát potvrzen.⁵⁸ Tento řád je také jediný, který byl založen na českém území, a také se vyznačuje tím, že je jediným mužským řádem, který byl založen ženou.⁵⁹ Sídlo křížovníků s červenou hvězdou bylo vždy na českém území, budeme-li konkrétní, tak to bylo v Praze při kostele sv. Františka na Starém Městě.⁶⁰ Samotný původ křížovníků sahá do 4. století, kdy se připojili k byzantskému císaři Herakleitovi a poté zůstali v Betlémě. Sloužili poutníkům, účastnili se křížových výprav, ale z Betléma v roce 1217 odešli přes Akvitánii až do Poříčí. Za touto teorií stojí Antonín Tudetius a Jan František Beckovský. Tudetius též tvrdí, že v roce 326 založila řád svatá Helena.⁶¹

Ale za zakladatelku řádu je považována svatá Anežka Přemyslovna, která založila v roce 1233 špitální bratrstvo. Toto bratrstvo bylo povýšeno v roce 1237 na církevní řád

---

⁵² P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 142.

⁵³ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 53–54.

⁵⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 370.

⁵⁵ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 53–54.

⁵⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 371.

⁵⁷ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 53–54.

⁵⁸ Ivo KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání habsburských monarchií*, Praha 2023, s. 42.

⁵⁹ Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích, I. díl, Řády rytířské a křížovníci*, Praha 2002, s. 137.

⁶⁰ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život...*, s. 23.

⁶¹ M. PUČALÍK, *Křížovníci...*, s. 20.

bulou *Omnipotens Deus*, kterou vydal papež Řehoř IX. na žádost Anežky Přemyslovny.⁶² O rok později přestal být řád závislý na Anežčině klášteře klarisek.⁶³ Papež osvobodil řád od papežských desátků, získali imunitu od interdiktu a biskupských exkomunikací, a také řád získal svobodu při volbě představených. Křížovníci se řídili řeholí svatého Augustina a zásadami svatého Františka z Assisi.⁶⁴

Řád křížovníků s červenou hvězdou se staral o nemocné, poutníky a chudé. Velká většina křížovníckých špitálů zanikly v období husitství. Kvůli poklesu duchovenstva se postupně začal přetvářet v řád řeholních kanovníků. Za patrony řádu můžeme považovat svatou Anežku Českou, svatého Jana Nepomuckého nebo svatého Augustina.⁶⁵

V čele řádu byl původně mistr, ale později v čele stál velmistr, které mu pomáhala rada, která se skládala z proboštství na Hradišti sv. Hypolita nad Znojmem, proboštství v Chlumu sv. Maří, komturství u sv. Václava v Mostě a komturství u sv. Bartoloměje v Chebu. Od roku 1733 bylo do rady přidáno komturství sv. Karla Boromejského ve Vídni. V čele pražského konventu byl převor a jeho zástupce nazýváme podpřevora. Další funkce, které bychom našli v řádu křížovníků, byl sekretář, novicmistr, spirituál juniorátu, důchodní, knihovník a provizor konventu. V takzvaných komendech byli komendátoři, kteří zodpovídali za chod a správu špitálu, ale i také za duchovní správu na farách. Minimálně jednou za pět let musela být svolaná generální kapitula, což byl nejvyšší řádový orgán.⁶⁶

Do řádu přijímali kandidáty, kterým bylo více než šestnáct let. O jejich přijetí rozhodoval velmistr a převor. Po roce skládali celoživotní sliby, které se většinou skládaly na svátek sv. Kříže nebo na svátek Anežky České. Někteří členové řádu vykonávali domácího duchovního, učitele a zpovědníka. Den v řádu vypadal tak, že ráno o půl sedmé se modlili. Modlili si i večer kolem páté hodiny a v sedm šli spát. Kontrolu nad chovanci měl buď bratr se sliby nebo novokněž.⁶⁷

---

⁶² *Tamtéž*, s. 17.

⁶³ Václav BĚLOHLÁVEK – Josef HRADEC, *Dějiny českých křížovníků s červenou hvězdou, I. díl*, Praha 1930, s. 46.

⁶⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 137–138.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 133.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 135–137.

⁶⁷ M. PUČALÍK, *Křížovníci...*, s. 23–25.

2.2.2. Historie řádu

Historie řádu se začala psát už v roce 1233, kdy vzniklo špitální bratrstvo sv. Františka, které získalo od Anežčiny matky kostel sv. Petra Na Poříčí, Hloubětín a Borotice. O dva roky později získali Ďáblice a v tom samém roce se špitál přestěhoval ke sv. Petru. V roce 1252 byl vybudován kostel u Juditina mostu, který byl zasvěcen sv. Duchu. Tento kostel se stal hlavním sídlem křížovníků, dokonce měl výhodnou pozici, protože křížovníci měli právo vybírat mýtné a clo, ale měli i jednu povinnost, a to takovou, že museli opravovat most. Řád se v roce 1253 rozšířil o Dobřichovice, Slivenec, Holyň a Tursko. Křížovníci se rozšířili do Polska, Uher, Slezska a na Moravu. Do konce 13. století se řád staral o špitál v Chebu, Mostu, Krakově, Klatovech, Boleslavci a špitál sv. Alžběty ve Stříbře. V roce 1292 bylo vydáno nařízení *Decreta Reformationis per Visitatores Apostolicos*, které nařizovalo řádu, aby se zřekli sester, které do té doby byly součástí personálu. Na pomezí 13. a 14. století získali další špitály jako, například v Litoměřicích, Ústí nad Labem, Kouřimi, Sušici, Písku a v Českých Budějovicích.⁶⁸

V den smrti Karla IV. vypukl ve špitálu křížovníků u sv. Františka požár, při kterém byly zničeny listiny a privilegia, které byly v tomto kostele, který byl požárem také zničen. V období husitství ztratili velkou část majetku, například České Budějovice, Klatovy, Písek, Litoměřice, Ústí nad Labem či Sušice. Špitály v těchto městech zanikly navždy.⁶⁹ Ale řád dokázal udržet několik konventů, například Vratislav, Hradiště sv. Hypolita, Cheb, Most Karlovy Vary, Tachov a Praha. Řádu trvalo téměř jedno století, než se z husitských válek zotavilo, a i tak ve 30. letech 16. století ztratili kvůli šíření vlivu luteránství Boleslavice, Kluczborek a kostel sv. Alžběty ve Vratislavi. Za období rozkvětu řádu bychom mohli považovat období mezi roky 1561-1694, kdy velmistři řádu byli zároveň pražskými arcibiskupy. Jelikož byli křížovníci finančně nezávislí a obnovené arcibiskupství bylo bez statků a peněz, takže bylo výhodné, že křížovníci byli zároveň arcibiskupové, protože mohl řád nabídnout štědré pohostinství, například jezuitům. Ale nevýhodou spojení řádu a arcibiskupství bylo, že si křížovníci nemohli svobodně zvolit své představené, a tak řídili řád generální převorové. Tato situace se nazývá postulace. Od této postulace byl řád osvobozen Jiřím Ignácem Pospíchalem, který nechal vybudovat

---

⁶⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 137–139.

⁶⁹ V. BĚLOHLÁVEK – J. HRADEC, *Dějiny ...*, s. 63–80.

špitál ve Starém Knímě a v roce 1701 získal od papeže Klementa XI. pro sebe i své nástupce právo používat pontifikálie a o čtyři roky později právo opatské benedikce.⁷⁰

K dalšímu poklesu řádu došlo v době stavovského povstání, kde byl rozdroben majetek řádu, ale nakonec ho získali zpět. V roce 1648 se jejich konvent stal pevností proti Švédům. Za doby bojů se Švédy byl konvent velmi poškozen.⁷¹

Řád křížovníků s červenou hvězdou získali od papeže Klementa X. rytířský titul. Od počátku 18. století byl nejvyšší představený křížovníků osloven „Vaše Milosti“.⁷²

Za vlády Josefa II. byl řád ohrožen, protože Josef II. se chystal řád zrušit, ale řád měl nakonec štěstí, protože Josef II. stihl zrušit špitál sv. Anežky na Novém Městě nebo kostel sv. Valentina na Starém Městě, ale zrušení řádů se mu nepovedlo, protože to překazila jeho vlastní smrt. Na počátku 19. století ztratil řád slezské konventy, protože Friedrich Wilhelm III. zrušil řád křížovníků na území Pruska. V roce 1832 řád založil v Karlíně i dětskou opatrovnu.⁷³

Po založení Československa musel řád omezit charitativní a špitální činnost a měl se více věnovat duchovní správě. Za druhé světové války sloužily prostory řádu gestapu a protektorátní vládě. Když v Československu měl komunistický režim vliv, tak v prostorách řádu sídlilo ministerstvo vnitra. Křížovníci byli zbaveni i jiných nemovitostí, nejhůře dopadl špitál v Mostě, který byl zbořen kvůli těžbě uhlí. V době komunismu fungovala vídeňská komenda u sv. Karla Boromejského, která pomáhala českým a slovenským obyvatelům, kteří utekli do exilu. Po sametové revoluci se ujal obnovy řádu velmistr Sirový, ale ten v roce 1992 zemřel. V tom samém roce Svatá stolice ustanovila delegátskou správu, v jejímž čele byl František Václav Lobkowicz. Tato správa rozvíjela řád ze sféry duchovní, hmotné a personální. Řád v dnešní době poskytuje své prostory k různým účelům, například církevní dívčí škola. V roce 2001 měl řád 21 členů.⁷⁴ V současné době řád žádnou nemocnici nespravuje, ale z finančního hlediska některé nemocnice podporuje.⁷⁵

---

⁷⁰ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 138–142.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 140.

⁷² *Tamtéž*, s. 141.

⁷³ *Tamtéž*, s. 138–142.

⁷⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 138–142.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 133.

2.2.3. Znak a oděv řádu

Znakem řádu byl rovnoramenný červený kříž na černém plášti.⁷⁶ Aby se řád odlišil od ostatních špitálních, tak se Anežka Přemyslovna rozhodla obrátit na papeže Inocence IV. Papež pověřil biskupa Mikuláše, aby rozhodl o prosbě Anežky Přemyslovny. Biskupovo rozhodnutí bylo řečeno až 17. června 1252 v kostele svatého Petra, kde se shromáždili členové řádu. V tomto kostele jim bylo uděleno znamení kříže a hvězdy. Od tohoto roku bychom našli ve znaku křížovníků červený kříž a pod křížem bychom našli červenou šesticípou hvězdu.⁷⁷ Ze začátku byl kříž tlapatý, ale během 17. století se začal zobrazovat kotvicový kříž. Až od 18. století převládl osmihrotý kříž nebo bychom ho mohli nazvat maltézský.⁷⁸

Oděvem křížovníků byl černý plášť, který byl ozdoben rovnoramenným červeným křížem. Od roku 1252 se plášť trochu změnil kvůli získání znamení hvězdy a kříže, a tedy plášť byl doplněn o červenou hvězdu pod křížem. O čtyřicet let později získali od papeže Mikuláše IV. povolení nosit u sebe meč, ale při vstupu do konventu ho museli odevzdat. V současné době mají křížovníci černý talár, který je ozdoben dvěma bílými jazýčky na kolárku a maltézský červený kříž a pod křížem červená šesticípá hvězda. Od doby baroka velmistr nosil na sobě sobolí plášť a okolo šíje bychom našli kolanu se znakem řádu. Velmistr nosil u sebe meč a na hlavě nosil galerus, což je bílý hedvábný klobouk.⁷⁹

2.3. Řád sv. Alžběty

2.3.1. Charakteristika, vznik a oděv řádu

Řád svaté Alžběty bychom spíše znali pod názvem alžbětinky. Řád alžbětinek bychom mohli zařadit do žebravých řádů. Sestry se staraly hlavně o nemocné ženy. Původ řádu alžbětinek bychom našli v 15. století, právě když vzniklo společenství sester III. řádu svatého Františka, ale české konventy odvozují svůj původ od špitálních sester, které spojila Radermacherová.⁸⁰ Takže za zakladatelku řádu lze považovat zbožnou pannu Apolonii Radermacherovou z Cách. Tato zakladatelka toužila po zlepšení péče o nemocné a staré. Tato touha se jí vyplnila a společně s dalšími dívkami, které se k ní

---

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 133.

⁷⁷ M. PUČALÍK, *Křížovníci ...*, s. 18.

⁷⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie...*, s. 133.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 135

⁸⁰ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 100.

připojily, sloužila starým a nemocným lidem. Řeholní sestry se o tyto lidi staraly v městském špitále, který byl postaven u kostela, který byl zasvěcen svaté Alžbětě. Právě svatá Alžběta Durynská se později stala patronkou řádu a název řádu je odvozen od ní. V kostele svaté Alžběty 25. května 1626 přijala Radermacherová roucho III. řádu svatého Františka. Toto roucho bylo přijato z rukou Josefa Bergaigne, který byl generálním komisařem františkánů-observantů. Ještě před smrtí Apolonie Radermacherové se stihly přijmout řeholní sliby. O rok později byl řád připojen k františkánům-observantům. V tom samém roce byl řád schválen papežem Lvem X. Rok 1627 považujeme za rok vzniku řádu sv. Alžběty.⁸¹

Konventy řádu jsou nezávislé a v jejich čele stojí matka představená, kterou zastupuje vikářka. Každý konvent má svoje vedení a noviciát.⁸² Alžbětinky se řídí řeholí III. řádu svatého Františka z Assisi. Posláním sester je péče o staré a nemocné a opuštěné lidi, a aby mohly své povolání, co nejlépe plnit, tak se zasvěcují Největšímu Srdci Ježíšovu. Alžbětinky se věnovaly i výchově a vzdělávání mladých dívek a žen. U přijímání nových členek má rozhodující slovo matka představená. Žena, která chce vstoupit do řádu, by neměla přesáhnout věkovou hranici 35 let. Po krátké době je žadatelka přijata do postulátu, který trvá minimálně 6 měsíců. Poté vstupuje do noviciátu a ten trvá přibližně jeden rok. Následně skládá řeholní sliby, které mají platnost tři roky, a když tyto sliby vyprší, tak skládá věčné sliby.⁸³

Oděvem alžbětinek je černý hábit s bílým límečkem, černým škapulířem a hábit je přivázaný bílým cingulem s třemi uzly. Na hlavě nosí bílou čepičku, která je pokryta černým závojem. Při slavnostech nosily dlouhý černý plášť.⁸⁴ Znak řádu je modrý a v něm jsou tři zlaté koruny.⁸⁵

2.3.2. Vývoj řádu

Netrvalo dlouho a byly založeny nové konventy v Rakousku a Německu. Na české území budeme-li konkrétní, tak do Prahy se dostal řád alžbětinek pomocí hraběnky Karolíny Schönkirchové. Ta ve Vídni poznala klášter a nemocnici alžbětinek a zalíbila se

---

⁸¹ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život ...*, s. 152.

⁸² P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 100.

⁸³ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život ...*, s. 154–155.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 155.

⁸⁵ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 100.

jí myšlenka, že by mohly alžbětinky působit i v Praze. A tak na prosbu Schönkirchové poslala představená z Vídně do Prahy sestry Johanu a Angelinu, aby připravily podmínky pro založení kostela v Praze. V roce 1719 získaly sestry povolení ke koupi domu s kaplí a zahradou Na Slupi od Karla VI. Na daném místě byla vybudována nemocnice s klášterem.⁸⁶ Tento komplex vznikl v roce 1722 a byl prvním konventem alžbětinek v Praze.⁸⁷ Řád začal působit i na jiných místech, například od roku 1738 v Bratislavě, od roku 1748 v Kadani. Alžbětinky získaly dům v Brně od hraběnky Walldorfové. Jelikož se nemocniční a charitativní provoz začal rychle rozvíjet, tak si koupily louku u řeky Svratky, kde založily nový klášter, nemocnici a kapli. O pár let později vznikaly nové konventy v Polsku a Maďarsku. Až v roce 1850 vznikl konvent v Jablunkově. V roce 1911 vznikl řeholní dům i v Kanadě. Od 50. let 20. století se přeměnila nemocnice v Brně v domov pro důchodce. V období působení komunismu v Československu byly alžbětinky pronásledovány režimem a byly vyhnáni z kláštera.⁸⁸ V roce 1991 byl řádu vrácen celý komplex kláštera v Jablunkově a o pár měsíců později byl otevřen Domov sv. Alžběty. Od roku 2004 alžbětinky provozují Hospic sv. Alžběty pro onkologické pacienty. Tento hospic se nachází v Brně. V současné době alžbětinky učí náboženství ve školách a věnují se farnosti, ale starají se i o nemocné, například v Brně.⁸⁹

---

⁸⁶ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život ...*, s. 152

⁸⁷ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 100.

⁸⁸ D. KOPECKÁ – P. MAREŠ, *Řeholní život ...*, s. 152–154.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 155.

3. Významné špitály v době baroka

3.1. Hospitál Kuks

3.1.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost

Hospitál Kuks se nachází v Královéhradeckém kraji v okrese Trutnov přibližně 6 km od Dvora Králové nad Labem. Architektem hospitálu a kostela byl Giovanni Battista Alliprandi. Hospitál je znám barokní architekturou a je velice spjat, jak se zakladatelem hospitálu, tak i se sochařem Matyášem Bernardem Braunem, který vytvořil pro tento komplex několik soch. Za jeho nejznámější sochy je považována alegorická řada Ctnosti a Neřesti, které zdobí hospitál Kuks. Těmto sochám se budu více věnovat níže.⁹⁰ Hospitál byl dán do péče řádu milosrdní bratři, i když byl hospitál svěřen tomuto řádu, nebyl církevní, ale byl světský.⁹¹ Hospitál Kuks nechal vybudovat František Antonín Špork. František Antonín Špork není spojen jen se špitálem, ale i se zámek a lázněmi v Kuksu a vlastně s celou obcí Kuks. Špork začal rozvíjet Kuks od nalezení pramene, který byl léčivý.⁹² Pramen byl prohlášen za léčivý pražskými lékaři, a to Janem Františkem Löwem z Erlsfeldu, Dudeciesem, Kirchmayerem a Pavlovským. Kvůli tomuto pramenu přenesl své sídlo z Choustníkova Hradiště do Kuksu. A od té doby se začal snažit povýšit Kuks na lázeňské a šlechtické místo.⁹³ Lázně v Kuksu v období baroka konkurovaly Karlovým Varům.⁹⁴

V letech 1696–1697 byla nad pramenem vybudována kaple Nanebevzetí Panny Marie. Také nechal postavit most přes řeku Labe.⁹⁵ Od roku 1696 si pohrával s myšlenkou vytvořit na pravém břehu Labe špitál s kostelem, který by byl pro 100 starých, chudých, vysloužilých vojáků. Tato myšlenka se stala skutečností, ale než se tak stalo, zkusil tuto myšlenku aplikovat v Lysé nad Labem a Konojedech, ale v menší velikosti narozdíl od Kuksu.⁹⁶

O chovance se měli starat milosrdní bratři, ale Špork byl velice nestálý a nadaci chtěl změnit k prospěchu své dcery. Zprvu získali milosrdní bratři zakládací listinu, která byla

---

⁹⁰ Oldřich Jakub BLAŽÍČEK–Hugo ROKYTA, *Kuks: Hospitál a Betlém*, Praha 1963, s. 4–5.

⁹¹ *Tamtéž* s. 13

⁹² *Tamtéž*, s. 4.

⁹³ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 391.

⁹⁴ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 20.

⁹⁵ M. BUBEN, Milan, *Encyklopedie ...*, s. 390–391.

⁹⁶ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 12–13.

schválena i císařem, ale později změnil nadaci ve prospěch celestinek, protože jeho dcera byla abatyší tohoto řádu. Toto tvrzení bychom našli v jeho deníku.⁹⁷ Než své rozhodnutí vysvětlil milosrdným bratřím, tak se nepohodl s celestinkami, a tak v roce 1711 vydal donační listinu milosrdným bratřím.⁹⁸

V hospitálu se začala vykonávat činnost milosrdných bratřích až po smrti Františka Antonína Šporka. Ale než k tomu došlo, musela Šporkova dědička rozhodnout, která z nadací je prospěšnější, jestli celestinky nebo milosrdní bratři. Nakonec se rozhodla pro milosrdné bratry.⁹⁹ I císař Karel VI. potvrdil jejich působení v Hospitálu v Kuksu, a to tak, že listinu z roku 1711 potvrdil v roce 1739.¹⁰⁰ Ale naplnění závěti bylo pozdrženo, protože Špork údajně dlužil peníze. Nakonec se zjistilo, že dluhopis byl padělaný, a tak mohli do hospitálu přijít milosrdní bratři. Do Kuksu přišlo v roce 1743 dvanáct milosrdných bratrů a v čele nich stál Narcissus Schön. Milosrdní bratři bydleli nejprve na zámku a po roce byli do hospitálu uvedeni královéhradeckým biskupem Janem Josefem. Na konci roku 1743 na žádost Anny Kateřiny ze Sweerts-Sporcku vydala panovnice Marie Terezie rozhodnutí, převést správu nadace na řád, o půl roku později byl slavnostně předán hospitál Michaelu Schwandovi, který byl provinciálem řádu milosrdní bratři. Císařská kancelář určila hospodaření s hospitálem, a to že královéhradecký biskup měl právo kontrolovat hospodaření v hospitálu Kuks. Takže můžeme říci, že budovy špitálu nikdy nepatřily řádu, ale řád je měl jen pod svojí správou. Anna Kateřina Sweerts-Sporck společně se svým mužem dala hospitálu velkorysé dary a do nadace také přispěla samotná císařovna Marie Terezie.¹⁰¹

Špork také dlouho hledal, k jakému patronu bude zasvěcen kostel v Kuksu. Z jeho deníku bychom se dozvěděli, že ho chtěl zasvětit sv. Lazarovi, ale nakonec se tak nestalo. Důvod, proč Špork nezasvětil kostel svatému Lazarovi, neznáme. Nakonec byl kostel zasvěcen Nejsvětější Trojici, která byla patronkou řádu trinitářů. Špork měl tento řád pravděpodobně v oblibě, protože na něho myslel i ve své závěti.¹⁰²

---

⁹⁷ *Tamtéž*, s. 14.

⁹⁸ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 392.

⁹⁹ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 322.

¹⁰⁰ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 12–14.

¹⁰¹ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 393.

¹⁰² O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 12–14.

V hospitálu byl zaměstnaný lékař, lazebník, 12 milosrdných bratří, 4 uklízečky, 2 švadleny, kněží, 4 pradleny a kuchař s dvěma pomocníky. Komise, která byla u rozhodování, jaká nadace půjde do platnosti, určila oblečení chovancům ze zeleného sukna, které se měnilo jednou za dva roky. Také určila platy pro zaměstnance hospitálu a určila počet potravin. Od roku 1715 byla budova špitálu zcela hotova, ale chybělo v ní vybavení, takže se do něho chovanci nemohli nastěhovat. Vybavení špitálu zafinancovali dědici Františka Antonína Šporcka. Za nejdražší položku bychom mohli označit vybavení lékárny, které se skládalo z mobiliáře, nádob, nástrojů a léků.¹⁰³

Šporckova dcera Anna chtěla předat celou správu nad hospitálem řádu a ona by si ponechala patronátní právo nad kostelem a špitálem. Jenomže Annin úmysl byl překažen reskriptem od císaře Karla VI., který umožňoval až Anniným dědicům převést správu na řád, což se povedlo v roce 1743. Řád požádal o rozšíření nemocnice na 30 lůžek, a kvůli tomu se začalo s výstavbou nemocničního sálu. V roce 1746 byla nadace rozšířena na 34 lůžek. O pět let později byl snížen počet chovanců na 90, protože museli přispívat na pražskou invalidovnu.¹⁰⁴ Na začátku 19. století se dostal špitál do finančních problémů, kvůli kterému hrozilo opětovné snížení chovanců. Philippovi von Sweerts-Sporckovi se nelíbilo, jak milosrdní bratři zachází s nadací, takže si vyžádal pomoc u Českého zemského gubernia. V roce 1804 inspekční komise navštívila Kuks a zkonstatovala, že budova špitálu je ve špatném stavu, a kvůli tomu se měly uskutečnit některé opravy špitálu. Jelikož se ani v roce 1812 hospitálu nedařilo, byl snížen počet chovanců na 65. V roce 1844 se začalo dařit, a tak se navýšil počet chovanců na 90 a byla zřízena místnost pro 9 chovanců.¹⁰⁵ V roce 1866 v červnu přijal řád do péče 202 rakouských vojáků a Prusové začali ničit hospitál a 1. července Prusové obsadili špitál. V ten samý den Rakušané odešli z Kuksu. Nakonec jim Prusové dali za ošetření odměnu. V období první světové války bylo v Kuksu ošetřeno pět tisíc lidí. V letech 1918-1938 se o chovance s 22 lůžky staralo 5 milosrdných bratří.¹⁰⁶

Když umřel poslední potomek Františka Antonína Šporcka Gustav von Sweerts-Sporck, tak správu nadace převzal prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Po druhé světové válce

---

¹⁰³ Pavel VLČEK, *Hospitál v Kuksu*, Praha 2023, s. 12–13.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 13–16.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 18–19.

¹⁰⁶ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 393.

v hospitálu fungovalo zařízení pro mládež. Od ministerstva zemědělství přešel do kompetence Okresního národního výboru v Jaroměři, který určil, že Hospitál v Kuksu se bude starat o přestárlé lidi. Ve 40. letech 20. století došlo k restaurování soch na terase.¹⁰⁷ V roce 1938 byl hospitál zrušen a stavba hospitálu začala chátrat.¹⁰⁸ V roce 1950 byl pod správou Národní kulturní komise a o pět let později v jihovýchodním křídle propukl požár. O opravy tohoto křídla se postaral projekt SÚRPMO Praha i v 60. letech 20. století se prováděly opravy na hospitálu. Na konci 50. let 20. století přešel celý komplex hospitálu pod Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody.¹⁰⁹

Pobočka krajského archivu zde byla umístěna v jednom křídle do roku 2001. Po druhé světové válce začali dělat prohlídky soch, které byly umístěny na terase a později probíhaly prohlídky i v lékárně „U Granátové jablka“. V roce sametové revoluce navštívilo hospitál padesát tisíc návštěvníků. Od 50. let 20. století začala státní památková péče restaurovat hospitál. Nejdříve začali lékárnou, poté terasou, hrobkou, hospodářskými budovami a fasádou. Mezi 70. léty a 80. léty 20. století byly vytvořeny kopie soch ctností a neřestí od Matyáše Bernarda Brauna. A ty nakonec byly instalovány na terasu před špitál. A originální sochy byly umístěny do místnosti, kde dříve byl nemocniční sál. Po sametové revoluci se zaměřili na kostel Nejsvětější Trojice a konvent milosrdných bratří. Pět let před novým stoletím byl hospitál Kuks prohlášen za národní kulturní památku. Také umístili do hospitálu České farmaceutické muzeum. Byly i jiné návrhy, co by mohlo být do hospitálu umístěno, například muzeum odívání. V roce 2009 byla vytvořena národním památkovým úřadem skupina Kuks – Granátové jablko, jejíž členové byli odborníci na restaurování, archeologii a urbanismus. Tato skupina měla za úkol vytvořit žádost o dotaci Integrovaného operačního programu. Od roku 2005 se ve sklepech zahájila činnost galerie českých vín.¹¹⁰ V roce 2009 hospitál nabízel návštěvníkům tři prohlídkové okruhy.¹¹¹ V letech 2005–2009 byly sochy z cyklu Blahoslavenství restaurovány.¹¹²

---

¹⁰⁷ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 19–20.

¹⁰⁸ J. KOLDA, *Kuks...*, s. 31.

¹⁰⁹ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 19–20.

¹¹⁰ J. KOLDA, *Kuks ...*, s. 20–21.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 35.

¹¹² *Tamtéž*, s. 36.

3.1.2. Lékárna „U Granátového jablka“

Lékárna byla vybudována už v roce 1711, ale neměla žádné vybavení. Vybavení lékárny bylo zřízeno až v roce 1743. Lékárna byla umístěna v přízemí.¹¹³ Když přišlo prvních pět milosrdných bratří do hospitálu, tak mezi nimi byl první lékárník Theodosius Hüder a začal připravovat lékárnu k její činnosti. Lékárna „U Granátového jablka“ byla založena v roce 1743, dokládá to i mosazný hmoždíř, na kterém je zobrazen rok 1743 a symbol milosrdných bratří.¹¹⁴ Lékárna se jmenuje „U Granátového jablka“ podle znaku milosrdných bratří.¹¹⁵

Do roku 1744 činnost lékárny byla v omezeném režimu a nebyla ještě zcela zařízená. V říjnu 1744 začala lékárna fungovat nejen pro chovance, ale i pro obyvatele Kuksu. Pro chovance byla lékárna bezplatná, ale obyvatelé Kuksu museli za léky platit.¹¹⁶ Za druhé světové války byla lékárna funkční, ale byla pod civilní správou, když válka skončila, tak byla ukončena činnost lékárny.¹¹⁷ V 50. let 20. století se rozhodli lékárnu restaurovat a po několika letech ji dali do původního stavu.¹¹⁸

V lékárně se nacházel lékařský stůl a uprostřed něho byl železný granátový strom [Obr. 1] se zlatými jablky. Na strom se zavěšovaly ruční vážky nebo předměty, které na stole překážely. Zachovala se i oficína, kde se vyráběly léky pro lidi. Tato oficína pochází pravděpodobně z 40. let 18. století. Po obvodu místnosti jsou rozmístěny skříňky kromě úseku, kde se nachází okno. Tyto skříňky mají ve spodní části zásuvky a nad nimi je osm regálů. Na těchto regálech jsou stojatky, které jsou buď červené se symbolem granátového jablka a jsou ze dřeva nebo jsou bílé ozdobené květinami a s granátovým jablkem. Bílé byly určené na tekuté přípravky a červené pro tuhé či sypké léky. V prosklené vitríně, která se nacházela naproti vchodu do lékárny, byly léčiva, která byla účinná nebo jedovatá. Tato vitrína se zamykala. V zásuvkách se většinou nacházely sušené rostliny.¹¹⁹

Nad dveřmi lékárny se nacházel kůň s jednorožčím rohem, který vycházel z mřížkové supraporty. Roh nebyl z jednorožce, ale z narvala. Právě jednorožec byl symbolem

¹¹³ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 14.

¹¹⁴ Zdeněk HANZLÍČEK – Zdeněk RAJTR – Václav RUSEK, *Barokní lékárna v Kuksu*, Hradec Králové 1971, s. 22–25.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 36.

¹¹⁶ *Tamtéž*, s. 22–25.

¹¹⁷ *Tamtéž*, s. 42.

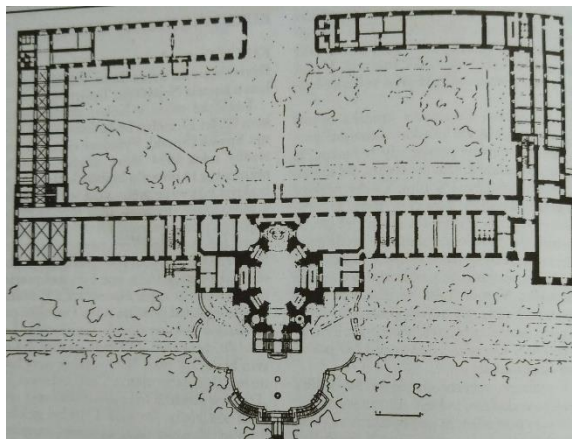
¹¹⁸ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 25.

¹¹⁹ Z. HANZLÍČEK – Z. RAJTR – V. RUSEK, *Barokní lékárna ...*, s. 27–31.

lékárenství a prášek z jeho rohu byl proti jedům. Na stropě byla freska, která znázorňovala lékárnu a v ní je Kristus. Tato freska je ohraničená štukovým rámem. K lékárně patřil také sklad a laboratoř v suterénu, kde vznikaly léčiva. Mezi skříněmi byly sloupy, které byly vyzdobeny určitými figurami, které nesly na svých rukou římsu, na které byly vázy a mezi nimi se nacházely obrazy, na kterých byli zobrazeni patroni lékárníku a lékařů. Nábytek byl vymalován temperovou technikou a na něm jsou vyřezané ornamenty, které jsou postříbřené. Pozadí za regálem je tmavomodré a výplně na stole a dveřích jsou zelené.¹²⁰

3.1.3. Stavba

Hospitál je budova se čtyřmi křídly, jejíž půdorys je ve tvaru obdélníku a o velikosti 150x70 metrů. Jeho nádvoří disponuje vchodem do zahrady.¹²¹ Za zahradou byl vybudován hřbitov s kaplí v roce 1715.¹²² V zahradě milosrdní bratři pěstovali léčivé byliny, ovoce a zeleninu. Zahrada disponovala šestnácti poli a ovocnými stromy. Ve 20. století se přeměnila na francouzský zámecký styl, a tak chtěli památkáři změnit zahradu do původní stavu.¹²³ Na zahradě byly umístěny alegorie ročních období, řemesel a umění od Zwengse, které obklopovaly fontánu. V dřívější dobách bychom našli i na zahradě altánek, ale ten zanikl. V severozápadní části byl vytvořen za druhé světové války skleník.¹²⁴

Obr. 2: Půdorys Hospitálu Kuks

(Zdroj: VLČEK, Pavel – FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr, Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997, s. 322)

---

¹²⁰ *Tamtéž*, s. 28-36.

¹²¹ J. KOLDA, *Kuks...*, s. 29.

¹²² *Tamtéž*, s. 13.

¹²³ *Tamtéž*, s. 20.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 31.

Prvním prvkem stavby špitálu byl kostel Nejsvětější Trojice, který se stavěl mezi roky 1707–1710 a současně se stavbou kostela probíhala výstavba křídel špitálu po stranách kostela. Tyto křídla byly budovány od roku 1708 až do roku 1716.¹²⁵ Plán kostela vytvořil italský architekt Giovanni Battista Alliprandi a na stavbě kostela se podílel stavitel Pietro Nettola a kameník Pietro della Torre.¹²⁶ Jádrem kostela bylo vytvořeno z velkých pískovcových kvádrů, které byly typické pro období baroka. Po obou stranách průčelí kostela byly vyřiznuté půlvalcovité výdutě do těla stavby kostela, které mění opticky a světelně prostor.¹²⁷ Budova kostela [Obr.3] je uzavřena zaklenutou českou plackou.¹²⁸ Půdorys kostela je protáhlý osmiúhelník, k němuž je přidruženo osm pravoúhlých výklenků. Čtyři výklenky tvoří pomyslný kříž a v každém rohu je oblý sloup a na dvojici sloupů jsou štíty. Tyto sloupy způsobují u člověka pocit, že stojí v oválném prostoru. Stěny jsou pokryty štukovým závěsem nesený andílky. A kde na stěně zůstalo volné místo, tak tam je, buď obraz nebo nějaká plastika.¹²⁹

Ve středu přední části kostela je dvojice iónských pilastrů, na kterých jsou pedimenty. Na pedimentech jsou tři sochy od Matyáše Bernarda Brauna. Napravo bychom našli sochu *Naděje* a nalevo sochu *Lásky* a na vrcholu je socha *Víra*. Tyto tři sochy tvoří pomyslný trojúhelník. Mezi sochami *Lásky* a *Naděje* je polokruhové okno a nad ním lze spatřit znak Františka Antonína Šporka.¹³⁰ Na římsě bychom mohli spatřit sousoší Zvěstování Panny Marie.¹³¹ Na bocích kostela jsou obdélná okna, poté následuje konkávní prohloubení, a to je ohraničeno iónskými pilastry. Mezi dvěma etážemi bychom mohli spatřit oválné okno.¹³² Vevnitř kostela byl hlavní oltář z mramoru s obrazem *Vzkříšení sv. Lazara*.¹³³ Na bocích jsou dvě dvojice oltářů, které jsou naproti sobě. Tyto oltáře znázorňují Zvěstování Panny Marie, sv. Jana z Boha, sv. Kříže a Bolestné Panny Marie.¹³⁴ Oltáře byly zasvěceny až v roce 1771.¹³⁵ Speciální okna, která byla za oltářem,

---

¹²⁵ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 391.

¹²⁶ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 5.

¹²⁷ Jiří HILMERA, *Šporkovská residence v Kuksu*, Praha 1948, s. 13–16.

¹²⁸ Jaromír NEUMANN – Josef PROŠEK, *Matyáš Braun – Kuks*, Praha 1959, s. 12.

¹²⁹ J. HILMERA, *Šporkovská residence ...*, s. 13–16.

¹³⁰ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 58.

¹³¹ *Tamtéž*, s. 9.

¹³² *Tamtéž*, s. 62.

¹³³ *Tamtéž*, s. 8–10.

¹³⁴ M. BUBEN, *Encyklopedie ...*, s. 391.

¹³⁵ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 17.

sloužila ke svatému přijímání a ke zpovědi.¹³⁶ V kostele jsou dveře, kterými lze vejít do kruchty nebo do hrobky po točitém schodišti a tyto dveře si nelze splést, protože na nich je zobrazen kostlivec [Obr. 4]. Při rokokové přestavbě získal kostel nový mobiliář a v 60. letech 18. století získali z Kosmonos kazatelnu a také kostel disponoval hladkými lavicemi, které byly typické pro baroko.¹³⁷ V roce 1755 došlo na opravu střechy kostela a v hrobce byla vyžděna zadní část. Na konci 60. let 18. století měl být rekonstruován kostel podle plánů Leopolda Niederröckera, který chtěl přidat ke kostelu věže, ale to se nakonec neuskutečnilo.¹³⁸

Do krypty se dostaneme z kostela po točitém schodišti, které jsou pod chórem. Krypta má stejný půdorys jako kostel, což je osmiúhelník. A také jsou v kryptě dvě čtveřice výklenků, ale kvůli tomu, že v hrobce nejsou jiné prvky, jako jsou například sochy, sloupy, tak to na člověka působí těžkostí. Do hrobky vedou malá okénka, které mají větrat. Světlo do hrobky prochází jejím hlavním vchodem [Obr. 5] až k oltáři. Nad oltářem je kříž, který je zhotoven od Matyáše Bernarda Brauna z roku 1726.¹³⁹ Ze zápisů vikáře Václava Alexiuse Schmidta z roku 1713 víme, že v tomto roce už byly v kryptě, která se nacházela pod kostelem, pět rakví s členy rodiny Šporkových.¹⁴⁰ Rakve jsou umístěny za dvěma malými výklenky.¹⁴¹

V roce 1716 se okolo zahrady vytvořila zeď a za špitálem byla vystavěna kaple na hřbitově. Před kostelem a špitálem byly instalovány sochy od Matyáše Bernarda Brauna, které byly dokončeny v roce 1719. Před kostelem bychom spatřili osm alegorií Blahoslavenství a před špitálem byly Ctnosti a Neřesti a dva andělé.¹⁴² V roce 1770 se na hospitálu uskutečnily úpravy interiéru a oprava východního křídla. V této době bylo východní křídlo v horším stavu než západní. Na začátku 19. století se zdi budovy loupaly, a hlavně střecha byla ve špatném stavě. V druhé polovině 19. století se dostavělo jihozápadní křídlo a František Červinka vyměnil krovy kolem kostela. Podle plánu Rudolfa Hecknera byla vytvořena konstrukce stropu západního křídla.¹⁴³

---

¹³⁶ *Tamtéž*, s. 10.

¹³⁷ *Tamtéž*, s. 76–81.

¹³⁸ *Tamtéž*, s. 16.

¹³⁹ J. HILMERA, *Šporkovská residence ...*, 16–17.

¹⁴⁰ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 8–9.

¹⁴¹ J. HILMERA, *Šporkovská residence ...*, s. 17.

¹⁴² P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 11.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 16–20.

Přední strana hospitálu byla opatřena rizalitou a ve východním křídle byla umístěna lékárna a jídelna pro milosrdné bratry, kuchyně a nemocnice, která měla k dispozici 34 lůžek. V jeho prvním patře byly pokoje pro milosrdné bratry a na severozápadní straně se nalézala kuchyně a jídelna pro chovance, sklad, sklep a cely pro starce. V každém pokoji bylo deset osob. V horní části se nacházely kanceláře, pokoje pro návštěvníky a od poloviny 19. století také byt administrátora nadace.¹⁴⁴ Pod rizalitou vznikla kanalizační síť vedená do svahu.¹⁴⁵ V roce 1872 František Schmoranze provedl úpravy balkonu, který se nachází na nádvoří a instaloval nová okna. Na začátku 21. století byly strženy komíny na střechách, ale některé nestrhli. Nalevo od hospitálu se nacházely sýpky, kde byly umístěny vozy a dřevo. Od mnichovské dohody začal hospital chátrat.¹⁴⁶ Při restaurátorských pracích byly objeveny výjevy z cyklu tance smrti [Obr. 6], na každém výjevu byl kostlivec, který symbolizoval smrt a poté tam byl zobrazen nějaký člověk, například císařovna, rolník, což znamená, že výjevy ukazovaly, že smrt je spravedlivá a přijde si pro každého. Tyto výjevy byly objeveny v hlavní chodbě v centrální části hospitálu okolo kostela. A pod těmito výjevy byly napsané verše v německém jazyce. V kapli sv. kříže byla objevena malba sv. Petra a sv. Máří Magdalény v poustevnickém oblečení a na pozadí je zobrazen Jeruzalém.¹⁴⁷ Když získali v roce 2010 dotaci došlo k renovaci hospitálu a sýpky. O tuto renovaci se starala firma HOCHTIEF–GEMA ART, která provedla nové rozvody vody, plynu a vytápění. Také zvýšila nosnost podlah a nad vchodem z nádvoří byly obnoveny sluneční hodiny z roku 1778. I cyklus tance smrti odkryli a zrestaurovali. V lékárně zrestaurovali nástropní fresky. Tato renovace probíhala do roku 2015.¹⁴⁸

V roce 1715 došlo k výstavbě bočních křídel. Tyto křídla vybudoval Pietro Antonio Nitolla a byla trojaktová, která disponovala střední chodbou, která umožňovala výstavbu pokojů po obou stranách. Mezi poschodími bylo instalováno schodiště, které bylo naproti toaletám.¹⁴⁹ V této části nebyly vybudovány sklepy, ale nacházely se zde pokoje pro chovance.¹⁵⁰ V roce 1747 se začalo s výstavbou nemocničního sálu podle plánu Josefa

---

¹⁴⁴ J. KOLDA, *Kuks ...*, s. 29.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 30.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 31.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 58.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 159.

¹⁴⁹ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 27–28.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, s. 32.

Hrdličky. Sál navazoval na jižní křídlo. V sálu kromě lůžek byl oltář, aby se nemocní mohli modlit. Také měl dvě podlaží a velká okna, která byla v úrovni prvního poschodí. Proti nemocničnímu sálu byla budova pro vozy a dřevo, která měla být spojena s nemocničním sálem. Ve východním křídle byl vytvořen vjezd s novou klenbou do dvora, ale později byl vjezd rekonstruován, takže se původní nedochoval do současnosti.¹⁵¹

Vchod do severního křídla je samostatný a jde se k němu pod terasou. Ve sklepě se nacházely ledničky a bylo zde umístěno ovoce a pivo pro uskladnění. Ve vedlejší místnosti byly vinné sklepy a další sklepy v hospitálu byly určeny pro maso a pečivo. Sklep pro uskladnění pečiva byl při rokokové přestavbě zrušen. V přízemí byla chodba vedená okolo dvora, která byla klenutá s trojúhelníkovými výsečemi.¹⁵² V severní části se nacházela i jídelna pro mnichy. Později tato místnost sloužila jako jídelna pro chovance do doby, kdy byla vybudována jídelna v západním rizalitu. Jídelna pro mnichy měla čtyři okenní osy a zaklenutou klenbu. V druhé polovině 19. století v západní části této místnosti byly vybudovány toalety.¹⁵³ V severovýchodní části se nacházela kuchyně a mohl tu být umístěn i byt kuchaře. Také se zde vyskytovala lékárenská laboratoř, ve které se zachovala barokní vana.¹⁵⁴

3.1.4. Braunovy alegorické sochy Ctnosti a Neřesti

Řadu alegorických soch Ctností a neřestí vytvořil Matyáš Bernard Braun. Dříve se nacházely před průčelím hospitálu. Na levé straně od kostela jsou vystaveny ctnosti a na pravé straně jsou vystaveny neřesti. Sochy vznikly v letech 1719-1720.¹⁵⁵ Sochy vznikly na podnět Františka Antonína Šporka, které měly vyjadřovat jeho názory o mravnosti a měly vést k nápravě mravů.¹⁵⁶ V současnosti jsou na terase kopie těchto soch a originály jsou uloženy v lapidáriu Matyáše Bernarda Brauna, což byl dříve nemocniční sál. Nejdříve si tyto sochy připravil na hliněných skicách, což byla malá verze soch. V těchto skicách šlo Braunovi o to, aby zachytil pohyb, tvář a draperii. Vztah těla a šatu nechal až na vytváření sochy do kamene. Braun se věnoval u soch více siluetě než dalším pohledům.

---

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 36–37.

¹⁵² *Tamtéž*, s. 33–34.

¹⁵³ *Tamtéž*, s. 35.

¹⁵⁴ *Tamtéž*, s. 32

¹⁵⁵ J. NEUMANN – J. PROŠEK, *Matyáš ...*, s. 27.

¹⁵⁶ O. J. BLAŽÍČEK – H. ROKYTA, *Kuks ...*, s. 7.

Braunovy se povedlo dobře navázat podstavec s postavou. Sochař si hrál z rozmanitostí tvarů na soše, které vytvářely složitou kompozici. Sochař bral v potaz při práci světlo a stín. A také velmi často vytáčel postavu v bocích. Braun sochami vyjadřoval pozitivní a negativní vlastnosti člověka. Na sochách lze rozpoznat pocity, které daná ctnost nebo neřest znázorňuje. U některých soch lze spatřit měkčí prvky a u jiných prudší prvky.¹⁵⁷ U ctností a neřestí jsou dva andělé. Jeden z nich je Anděl blažené smrti [Obr. 7] a druhý je anděl žalostné smrti [Obr. 8]. Anděl blažené smrti je zobrazen jako muž s křídly, který má v pravé ruce pochodeň a v levé lebku. A Anděl žalostné smrti si podpírá hlavu.¹⁵⁸

3.1.4.1. Ctnosti

Na obrázku 9 můžeme vidět ženu, která objímá kříž a u nohou má papežskou korunu. Ta zobrazuje základní ctnost, a to víru. Kříž je symbol víry a tiára je symbol církve. Také můžeme na obrázku spatřit, že žena poukazuje na kříž, takže se to dá vyložit, že nabádá k víře.

Socha *Naděje* je znázorněna na obrázku 10, kde vidíme ženu, která vzhlíží k nebi a očekává spasení. A také je opřena o kotvu, která znázorňuje očekávání a naději.

Třetí základní ctností je láska, která je zobrazena na obrázku 11, na kterém můžeme vidět ženu, u které jsou dvě děti. Tato socha má zobrazovat mateřskou lásku. Na soše můžeme spatřit mírný pohyb třech postav. Starší dítě a matka znázorňují pohyb vkročením a mladší dítě zobrazuje pohyb pomocí vztažené levé ruky. Dalším prvkem, který zobrazuje pohyb, je rozvlněné roucho. Socha působí klidným a něžným dojmem.

Socha *Trpělivost* je zobrazena jako žena s pokorným výrazem. Na obrázku 12 lze spatřit beránka, na kterého žena pokládá pravou ruku. Beránek je symbol trpělivosti, protože se říká „Buď trpělivý jako beránek“. Pod nohou má Jobovo utrpení, zobrazuje trpícího, který je trpělivý.

Na obrázku 13 je socha *Moudrosti*, kterou znázorňuje žena s dvěma tvářemi. Jedna z tváří vyjadřuje to, že hledí do minulosti a z té čerpá zkušenosti do budoucnosti. Druhá tvář hledí do zrcadla, což znamená, že hledí do budoucnosti. Žena má okolo levé ruky ovinutého hada, který znamená moudrost.

---

¹⁵⁷ J. NEUMANN – J. PROŠEK, *Matyáš ...*, s. 27–30.

¹⁵⁸ P. VLČEK, *Hospitál ...*, s. 54.

Udatnost vyjadřuje socha *Statečnosti*, která je znázorněna na obrázku 14 jako žena v antické zbroji, která se opírá o sloup, což je symbol stálosti. A v levé ruce drží maršálskou hůl.

Na obrázku 15 je zobrazena socha *Pile*, kterou znázorňuje žena, která se opírá o úl, což vyjadřuje, že člověk je pilný jako včela. Také bychom si na obrázku všimli přesýpacích hodin, které jsou v úrovni jejich nohou, které znamenají, že pilný člověk si váží času. U pravé nohy má žena kohouta, protože člověk, který je pilný vstává po kokrhání.

Štědrost znázorňuje žena s rohem hojnosti na obrázku 16. Roh hojnosti znamená, že člověk má všeho dostatek a může obdarovávat ostatní. Tato socha patří k nejméně podařeným figurám ctností od Matyáše Bernarda Brauna.

Cudnost je na obrázku 17 zobrazena jako žena, která má obličej zakrytý, protože se distancuje od hříchu okolo sebe. Na obrázku je vidět, že z pod pláště vyčnívají dvě hrdličky, které symbolizují věrnost. Tyto hrdličky sedí na reliéfu, který znázorňuje Josefa, který utíká před Putifarkou.

Upřímnost znázorňuje žena, která má na hrudi přitisknuté srdce, což značí člověka, který je upřímný. Žena má pod pravou nohou škrabošku, což znázorňuje že šlape po masce. Tím vyjadřuje, že upřímnost šlape po přetvářce, protože člověk, který je upřímný opovrhne přetvářkou. Za další symbol upřímnosti lze považovat holubice, ti vyjadřují čistotu a lásku. Na obrázku 18 tyto holubice spatříme na pilíři, který je po ženině pravici a o něho se lehce opírá.

Na obrázku 19 má spravedlnost zavázané oči, což značí, že soudí podle činů. V pravé ruce drží meč, který značí trestání bezpráví. A v levé ruce držela kovové váhy, které mají měřit lidské skutky.

Socha *Střídmosti* se také označovala jako Pohostinnost. Na obrázku 20 je vidět žena s pohárem a džbánem. Tento pohár je naplněný až po okraj, což symbolizuje, že člověk, který je střídmý, ví svoji míru.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ J. HILMERA, *Šporkovská residence ...*, s. 20–23.

3.1.4.2. Neřesti

Na obrázku 21 vidíme sochu *Pýchy*, která je zobrazena jako žena, která je v pyšném postoji. Její oblečení je přepychového charakteru. Vějíř z pavích per drží v pravé ruce a dotýká se s ním o čelo, což znázorňuje pyšný postoj. U nohy má páva, což je symbol pyšnosti. Říká se „Člověk je pyšný jako páv“.

Lakomství znázorňuje stařena, která klečí pravou nohou na truhle. Na obrázku 22 lze vidět, že v levé ruce drží měšec s penězi a v pravé ruce má listy, které mohou zobrazovat dlužní úpisy. Měšec, truhla a úpisy značí, že žena syslí peníze, takže ze sochy je cítit lakomost ženy. Na truhle sedí žába, což značí, že lakomí lidé sedí na penězích jako žába na prameni. A na truhle leží vlk, který znázorňuje nenasytlost jako mívají lakomí lidé. Její obličej je vráskovitý a má propichující oči.

Na obrázku 23 je znázorňuje smilstvo spoře oděna žena, která se bezdušně dívá do zrcadla. U pravé nohy má opici, což je symbol chlípnosti. Pod nohama má knihy, což značí, že opovrhuje vzdělaností, což smilní lidé dělají.

Závist zobrazuje stařena, která překračuje psa, což vyjadřuje určitou vzteklost. Na obrázku 24 lze vidět, že žena má okolo sebe omotaného hada, který má v sobě jed závisti. Žena má křečovitý postoj. A také lze vidět, že se snaží uhryznout jazyk.

Socha *Obžerství* je na obrázku 25 zobrazena jako žena, která vykazuje znaky obezity a v levé ruce drží prase, což znázorňuje její styl jezení, protože se říká „Jíš jako prase“. V pravé ruce drží košík s jídlem. Na soše můžeme zpozorovat, že žena má zkažené zuby od jídla.

Hněv je na obrázku 26 zobrazen jako žena, která je v antické zbroji, což značí, že lidé v hněvu nechtějí přijímat rady od druhých. Žena má ruce v pěst a její tělo je celé v rozmachu. Ve tváři je vidět rozrušený výraz. Pod její pravou nohu se nachází rozčilený medvěd.

Socha *Lenosti* je zobrazena na obrázku 27 tak, že žena má nakloněnou hlavu o osla, což je znak lenosti. Její ruka ji podpírá hlavu a z jejího výrazu v obličejí lze usoudit, že je blažený.

Zoufalství znázorňuje žena, která má v hrudi zabodnutou dýku kvůli zoufalosti. Její figura vykazuje známky zhroucení, což lze na obrázku 28 vidět pomocí otevřených úst a zkroucením ženy na jednu stranu.

Lehkomyslnost je znázorněna na obrázku 29 jako žena v pohybu, pravděpodobně v tanečním. Svým obličejem vyjadřuje marnivost. Ústa má znázorněna do šířky, jako by se smála.

Socha *Lstivosti* je na obrázku 30 zobrazena jako dívka, která má na očích škrabošku, což znázorňuje přetvářku. V ruce drží slizké ryby, který značí slizkost jako lstiví lidé. U nohou má lišku, což je symbol vychytralosti.

Pomluva je znázorněna na obrázku 31 jako žena, která drží v rukách slámu, která hoří, a tím oheň představuje, jakou rychlostí se šíří pomluva. V dolní části lze vidět klacek, který zobrazuje falešnou nohu. Z jejích úst je vystrčen jazyk, jako by šířila pomluvu.

Sochu *Podvodu* také Braun vytvořil, ale jelikož byla zničena, tak ji odstranili v roce 1883. A tak tuto řadu doplnil Bernard Seelig o jednu ze svých soch.¹⁶⁰

3.2. Valdštejnský špitál v Duchcově

3.2.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost

Valdštejnský špitál se nacházel v Ústeckém kraji v okrese Teplice. Architekt hospitálu byl z Litoměřic Oktavián Broggio a na stavbě hospitálu se také podílel architekt František Maxmilián Kaňka.¹⁶¹ Za autora stavebních plánů hospitálu byl považován Oktavián Broggio, který se inspiroval námětem od Matheyea.¹⁶² Výstavba špitálu trvala 15 let, a to od roku 1716 až do roku 1731.¹⁶³ Na výzdobě špitálu se podílelo několik barokních umělců, jako jsou Václav Vavřinec Reiner, Matyáš Bernard Braun a Ferdinand Maxmilián Brokoff.¹⁶⁴

Podnět ke vzniku Valdštejnského špitálu v Duchcově dal Jan Josef z Valdštejna, který zdědil po strýci Janu Bedřichovi z Valdštejna panství Duchcov a Horní Litvínov.¹⁶⁵ I jiní

---

¹⁶⁰ J. HILMERA, *Šporkovská residence ...*, s. 23–26.

¹⁶¹ Marián HOCHÉL, *Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově*, Opava 2014, s. 8.

¹⁶² Pavel KOUKAL, *Státní zámek Duchcov*, Ústí nad Labem 1979, s. 15.

¹⁶³ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál ...*, s. 8.

¹⁶⁴ *Duchcov 1240-1990: sborník k dějinám města*, Teplice, Krajské muzeum 1990, s. 47.

¹⁶⁵ Petra NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, Praha 2020, s. 60.

členové rodiny Valdštejnů zakládali špitály, například Albrecht z Valdštejna se snažil založit špitály v Jičíně.¹⁶⁶ Když Jan Josef z Valdštejna získal od strýce panství, tak začal upravovat zámek v Duchcově ve stylu baroka a nechal postavit i špitál.¹⁶⁷ Plány hospitálu byly zhotoveny už v roce 1680, ale k realizaci došlo až v době, kdy byl svržen kostelík Panny Marie. Stavba špitálu byla velice finančně náročná, vyčleňovaly se na ní postupně peníze a v roce 1717 vrchnostenská pokladna na ní vyčlenila 4400 zlatých.¹⁶⁸

V roce 1716 potvrdil biskup z Litoměřic Janovi Josefovi z Valdštejna jeho nadační listinu.¹⁶⁹ Právě Jan Josef z Valdštejna navýšil špitální nadaci založenou Lobkovici na 12 stařen, 12 starců, 6 dívek a 6 chlapců, kteří byli sirotci. Dívkám mohlo být maximálně dvanáct let a chlapcům nejvíce čtrnáct let.¹⁷⁰ Do špitálu měli být přijati poddaní, kteří utrpěli úraz nebo nemoc. Chovancům byla poskytnuta péče a léky zadarmo.¹⁷¹ Ve špitálu také pobývali zaměstnanci, jako jsou chirurgové, lékárník, lékař a správce, který byl většinou starý kněz, který už nevykonával svoji profesi.¹⁷²

Ve špitálu měly fungovat přísná pravidla, která stanovil Jan Josef z Valdštejna a jeho manželka, kteří se inspirovali sociálními zařízeními v Nizozemsku. V průběhu fungování špitálu byly pravidla pozměňována nebo upřesněna. Jedním z pravidel, které bylo zavedeno do života špitálu, se týkalo oblečení chovanců. Chovanci museli nosit bílý oděv s modrým límcem. Dalším pravidlem byl přiděl jídla, který se nejvíce řešil v době epidemií. Ani na personál se nezapomnělo, byly jim určeny jisté povinnosti, které museli dodržovat. Od roku 1723 byl vnitřní řád rozšířen tak, že chovanci měli přispívat do pokladny špitálu tkalcovskou činností. Děti se měly věnovat dostatečně studiu. Dokonce na tuto činnost byl vyhraněn rozpočet na koupi papíru, inkoustu a knih. Když jsem se dostal k hospodaření špitálu, tak by bylo dobré se zmínit o tom, že hospitál disponoval dřevem a základními potravinami, které získával z duchcovského panství.¹⁷³

Také se v zařízení kladl důraz na evidenci léku, o jejich vydávání a užívání. Lékařovou povinností byla péče o své klienty, kterým v případě onemocnění musel každý den

---

¹⁶⁶ Miroslav BARTOŇ, *Jičínské zdravotnictví, lázně a sociální péče napříč staletími*, Jičín 2013, s. 9.

¹⁶⁷ P. NAČERADSKÁ, *Po stopách...*, s. 60.

¹⁶⁸ Jiří WOLF (ed.), *Duchcov*, Praha 2013, s. 172–173.

¹⁶⁹ Pavel VLČEK, *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, Praha 2016, s. 27.

¹⁷⁰ J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 172–173.

¹⁷¹ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

¹⁷² J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 172–173.

¹⁷³ *Tamtéž*, s. 173.

kontrolovat jejich zdravotní stav. Činnost lékaře a lékárny nesloužila jen chovancům špitálu, ale i obyvatelům města i panství. Tato skutečnost je zmíněna i ve smlouvě s lékařem Janem Ignácem Erbenem z roku 1717. Lékaři z valdštejnského panství byli vyhlášeni dobrou pověstí po celém kraji, takže byli krajským úřadem pověřeni vykonávat svoji profesi i mimo jejich panství. Vybavení lékárny bylo financováno od rodiny Valdštejnů, těm se tato investice vyplatila, protože se stala lékárna velice dobře výdělečnou institucí. Správu špitálu a lékárny kontrolovali vrchnostenští úředníci, ale správu měl v rukou především Jan Josef z Valdštejna. Ten také do řádu vtěsnil i bezpečnostní zásady, které se zabývaly počínání s ohněm. Také bylo určeno, že chovanci se měli třikrát denně modlit za rodinu Valdštejnů, čímž jim projevovali uznání.¹⁷⁴

Když Jan Josef z Valdštejna zemřel, tak nechal v závěti odkaz, že chce, aby po jeho smrti byla zachována zámecká knihovna, zbrojnice a také zavazoval Františka Josefa Jiřího k zachování péče o duchcovský špitál, který měl stále sloužit 36 osobám. Nástupcem Františka Josefa Jiřího byl Emanuel Filibert, který na konci svého působení v Duchcově zakázal dovoz dřeva do duchcovského špitálu, ale těsně před jeho smrti tento zákaz zrušil.¹⁷⁵ Ve dvacátých letech 20. století skončili Valdštejnové na duchcovském panství, protože Adolf Arnošt z Valdštejna byl v roce 1922 donucen prodat zámek Československu a v roce 1931 prodal špitál Českému stavebnímu družstvu. Od této doby špitál začal chátrat, protože se o něho nikdo nestaral. V roce 1948 byl špitál předán Okresnímu národnímu výboru v Duchcově, který se ho snažil opravit. Statní památková správa se pokoušela obnovit špitál. V tom jim zabránilo vládní usnesení o demolici špitálu kvůli těžbě uhlí. Takže v roce 1958 byl srovnán se zemí špitál kvůli rozšíření dolu Pokrok. Ale i přes zbourání špitálu, po něm něco zůstalo, a to freska ze špitální kaple. Ta totiž byla od jara do podzimu 1956 vyjmuta metodou „sloupnutí“. Tato technika ještě nebyla zcela vyzkoušená. Freska byla rozřezána na 549 dílů, které byly označeny podle poledníků a rovnoběžek. Tyto díly byly uloženy do beden, které se nejdříve nacházely v muzeu v Mostě, ale poté byly přesunuty do Trojského zámku, a nakonec byly přesunuty opět do Duchcova, kde byly uloženy v zámeckém kostele. Dílky, na kterých byly zobrazeny andělci, byly vystaveny v 60. letech 20. století v Miláně. Trvalo skoro 25 let, než byla znovu freska instalována, i přestože restaurátoři doporučovali, aby byla zasazena

---

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 173–174.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, s. 177–179.

do dvou let od vyjmutí. Bylo několik návrhu, kde by mohla být freska obnovena. První možnost byl barokní kostel sv. Rocha na Olšanských hřbitovech. Druhou možností byla sladovna pivovaru v cisterciáckém klášteře v Oseku. Dalšími návrhy byla kaple sv. Barbory nebo kostel Zvěstování Panny Marie v Duchcově, ale ani jedna varianta nebyla vyhovující, buď kvůli technickým nebo památkovým okolnostem. Nakonec byla vybrána kolonáda u Panských lázní v Teplicích, ale tento návrh byl zamítnut Městským národním výborem v Duchcově, protože požadoval, aby freska zůstala na místě vzniku.¹⁷⁶

Nakonec bylo rozhodnuto, že freska bude vsazena do nového pavilonu [Obr. 32] v zámeckém areálu v Duchcově. Pavilon byl vystavěn v letech 1973–1976 podle návrhu Jana Sokola. Na tomto pavilonu se podílel Miroslav Burián, Karel Fatyš a Václav Horák. Pavilon byl umístěn u zrcadlové vodní nádrže a jeho půdorys byl inspirován barokem a tvar střechy připomíná architekturu z období kubismu. Konstrukce střechy je ocelová a tvořená 72 dvouramenných trojúhelníků. Tvar kopule připomíná kopuli původní špitální kaple. V letech 1980–1982 byla freska Nanebevzetí Panny Marie od Reibera vsazena do pavilonu. Také v této budově bychom našli čtyři sochy od Matyáše Bernarda Brauna, a to Víra, Naděje, Láska a Trpělivost. Tyto sochy byly umístěny v rozích této budovy a při bocích bylo Snímání z kříže od Brokoffa a také pieta, jejíž autor je neznámý.¹⁷⁷ Tento pavilon si mohli návštěvníci prohlédnout až v roce 1983.¹⁷⁸

3.2.2. Stavba

Jak už bylo výše zmíněno, architektem byl Oktavián Broggio a František Maxmilián Kaňka. Plány stavby od Oktaviána Broggiho byly takové, že ústřední stavba měla být budova se zaklenutou kopulí, která měla prosvětlit daný prostor. Stavbu nedokončil Oktavián Broggio, proto byly některé prvky vypuštěny z původního plánu, například konvex-konkavní půdorys stěn vstupní věže.¹⁷⁹

Stavba špitálu byla utvořena ze dvou postranních křídel, které byly spojeny s kostelem [Obr. 33], jehož půdorys byl ve tvaru osmiúhelníku. Tento kostel nesl jméno Nanebevzetí Panny Marie. Také byl doplněn o sakristii a boční kaple.¹⁸⁰ Kopule hospitálu byla stavěna

---

¹⁷⁶ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál ...*, s. 8–9.

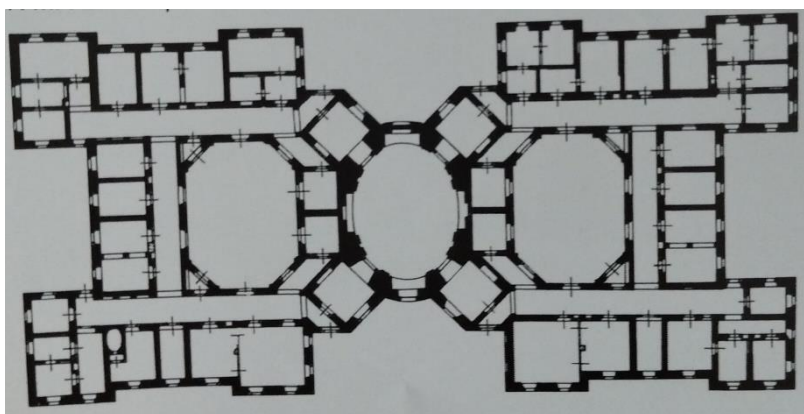
¹⁷⁷ *Tamtéž*, s. 10–11.

¹⁷⁸ P. VLČEK, *Slavné stavby ...*, s. 28.

¹⁷⁹ J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 153.

¹⁸⁰ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

ve stylu italského baroka, která byla vyzdobena zevnitř freskou Nejsvětější Trojice s Asumptou a anděly, kterou vytvořil Václav Vavřinec Reiner, který se podílel i na výzdobě zámku v Duchcově.¹⁸¹ Na zámku v Duchcově pracoval na nástropní fresce, na které je vyobrazena galerie rodu Valdštejnů.¹⁸² V roce 1728 Jan Josef z Valdštejna podepsal smlouvu s Václavem Vavřincem Reinerem o vymalování kaple.¹⁸³ Už v roce 1729 freska [Obr. 34] od Reinerera zdobila kapli.¹⁸⁴ Freska byla prosvětlena čtyřmi oválnými okny, která jsou po stranách a byla o velikosti 270 centimetrů čtverečních.¹⁸⁵

Obr. 35: Půdorys Valdštejnského špitálu v Duchcově
(Zdroj: VLČEK, Pavel, *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, Praha 2016, s. 27)

Postranní křídla, která byla spojena s kostelem, byla symetricky rozmístěná. Jedno křídlo z těchto postranních křídel bylo určeno pro ženy a druhé bylo určeno pro muže. U špitálu bychom si mohli všimnout rustiky a jednoduchých šambrán. Na kapli bychom si všimli pilastrů, které byly po celém obvodu kaple a mezi dvěma pilastry bylo buď půlkruhové nebo segmentové okno. A na kopuli kaple bychom našli vikýře se segmentovou římsou.¹⁸⁶

Dalším barokním umělcem, který se podílel na výzdobě špitálu, byl Ferdinand Maxmilián Brokoff, u kterého objednal Jan Josef dvě sochy skupiny Kalvárie pro oltář sv. Kříže ve špitální kapli. Tyto sochy nesly jméno truchlící Panna Marie a sv. Jan. Na těchto sochách lze vidět motiv bolesti, která je u sv. Jana zobrazena jeho ztrápeným výrazem v obličeji. U Panny Marie lze ji vidět ve sklopení hlavy do země, která je

¹⁸¹ P. KOUKAL, *Státní zámek ...*, s. 17.

¹⁸² J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 151.

¹⁸³ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

¹⁸⁴ P. VLČEK, *Slavné stavby ...*, s. 27.

¹⁸⁵ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

¹⁸⁶ P. VLČEK, *Slavné stavby ...*, s. 28.

podpírána levou rukou. Pro špitální kapli byl zhotoven obraz svaté Rodiny od Václava Vavřince Reinera.¹⁸⁷ Na atice špitálu byly sochy čtyř ctností, a to trpělivost, láska, víra a naděje od Matyáše Bernarda Brauna. Tyto sochy bychom našli i v hospitálu Kuks. Valdštejnové se snažili o sochařskou výzdobu v komplexu špitálu i na zahradě byly sochy od Brauna. Mohli bychom říct, že Valdštejnové se snažili vyrovnat Šporkovu Kuksu ne-li ho překonat.¹⁸⁸

Špitál obklopovala zahrada, která byla ve francouzském stylu. V této zahradě bychom našli květinové záhony, aleje stromů, okrasné zídky a fontány. Autorem plánu z roku 1728–1730 zahrady byl Jan Ferdinand Schor.¹⁸⁹ V roce 1816 byla zahrada Františkem Adamem z Valdštejna přetvořena na anglický styl.¹⁹⁰ Tato zahrada vypadala jako park s rybníky a alejemi, ve kterých byly vzácné dřeviny.¹⁹¹ František Josef Jiří podepsal čtyři smlouvy v 30. letech 18. století s Matyášem Bernardem Braunem, který vytvořil několik desítek soch do zahrady.¹⁹²

3.3. Nemocnice alžbětinek Na Slupi

3.3.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost

Nemocnice alžbětinek Na Slupi se nachází na Novém Městě v Praze 2 v ulici Na Slupi. V době baroka byla označována za špitál místo nemocnice. Označení nemocnice získal špitál na začátku 19. století.¹⁹³ Nemocnice byla určena pro nemocné a chudé ženy. Ženy se mohly zde léčit se vším, co se dalo vyléčit. Také nepřijímaly ženy s duševním onemocněním. Většina žen pocházela z nižší vrstvy. Léčily se tu služebné úřednice, ale i řádové sestry.¹⁹⁴ Podnět ke vzniku špitálu alžbětinek v Praze dala hraběnka Schönkirchová, která přivedla dvě sestry z Vídně do Prahy, aby založily v Praze konvent alžbětinek. V roce 1722 koupily budovu v ulici Na Slupi z jměním, které nashromáždilo sedm šlechticů, například Marie Thunová, Marie Markéta a Eleonora z Valdštejna.¹⁹⁵ V místech špitálu alžbětinek byl ve 14. století dům s vinicí, který na konci 17. století

¹⁸⁷ J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 153.

¹⁸⁸ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

¹⁸⁹ *Tamtéž*, s. 8.

¹⁹⁰ J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 191.

¹⁹¹ M. HOCHÉL, *Valdštejnský špitál...*, s. 8.

¹⁹² J. WOLF (ed.), *Duchcov...*, s. 172.

¹⁹³ Viktor PALÍVEC, *Staropražské lékařské památky: Monumenta medica vetero Pragae*, Praha 2005, s. 57.

¹⁹⁴ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 36.

¹⁹⁵ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 581.

odkoupil biskup Jan Ignác Dlouhoveský z Dlouhé Vsi pro ubytování vysloužilých kněží. V roce 1705 se přestěhovali a stavbu i s kaplí Panny Marie Sedmibolestné získali trinitáři a ti to prodali servitům. A od nich to koupily alžbětinky.¹⁹⁶ Koupě domu v ulici Na Slupi měly povolenou od císaře Karla VI. V květnu 1722 byly první alžbětinky zasvěceny do klauzury nového konventu. O jejich uvedení se postaral arcibiskup Khuhnberg, který také posvětil zakoupený dům.¹⁹⁷

Šlechtičny z nashromážděného jmění nechaly postavit nový klášter s nemocnicí a z jeho úroků mohly zatím vyžít čtyři sestry a šest nemocných. Už v roce 1720 se začaly starat o své první pacienty. V nemocnici Na Slupi se staraly alžbětinky o ženy, které byly chudé a nemocné. Během dvou let přibylo několik dárek, kvůli kterým mohly pokračovat v další výstavbě. Nechaly postavit dolní budovu a provedly demolicí staré kaple. V létě začaly s výstavbou nového kostela, který měl být podle návrhu Dienzenhofera. Na začátku srpna byl položen základní kámen za oltářem.¹⁹⁸ Nejdříve byl hotový kostel Bolestné Matky Boží, a poté v roce 1727 byl hotový klášter a v roce 1732 byla vybudována nemocnice.¹⁹⁹

Nemocnice zpočátku disponovala 33 lůžky, která se nacházela v hlavním sále. Ve 20. letech 20. století měla nemocnice 70 lůžek. Lůžka byla vybavena závěsem, aby se oddělila od dalších nemocných. V menším sále bylo k dispozici 14 lůžek pro chirurgické onemocnění a také v této nemocnici byl menší operační sál, na kterém se prováděly jednodušší operace. Do nemocničního sálu ve spodním podlaží byly pacientky nastěhovány v roce 1731 a do horního podlaží až v roce 1732.²⁰⁰ Také alžbětinky měly lékárnu, která dávala léky chovancům, ale obyvatelům Prahy je nesměla vydávat. V 19. století vzniklo infekční oddělení a dvě nemocniční síně. O chovance se staral lékař, ranlékař a sestry. Lékař i sestry léčili ambulantní pacientky v místnosti vedle klášterní fortny. Lékaři do nemocnice pouze docházeli.²⁰¹ V této nemocnici působili známí čeští

---

¹⁹⁶ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 57.

¹⁹⁷ Jindřich ŠÁMAL, *Klášter a nemocnice Alžbětinek na Slupi*, Praha 1941, s. 3.

¹⁹⁸ *Tamtéž*, s. 3.

¹⁹⁹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitál...*, s. 36.

²⁰⁰ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 581.

²⁰¹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitál...*, s. 36.

lékaři, jakou jsou například Josef Ďoubalík nebo František Míhl. Stejně jako lékaři, tak sestry vypomáhaly i v jiných špitálech hlavně v období válek.²⁰²

Nejhůře se jim dařilo v období válek, musely skládat výpalné vojákům. V tomto období to zvládly z podpory dárců. Za Josefa II. jim hrozilo zrušení, ale to se nakonec nekonalo.²⁰³ Také v době neúrody nebo hospodářských krizí pociťovaly velké finanční problémy. Od druhé poloviny 19. století se začaly zaměřovat na kvalitní péči, což umožnilo zavedení elektřiny a vodovodu.²⁰⁴ V roce 1949 byla nemocnice zestátněna a stala se součástí Všeobecné nemocnice. O čtyřicet dva let později získaly nemocnici zpět a v současné době ji známe pod názvem Nemocnice svaté Alžběty.²⁰⁵

3.3.2. Stavba

Na výstavbě nemocnice a kláštera alžbětinek [Obr. 36] pracoval architekt Kilián Ignaz Dienzenhofer. V roce 1725 byl postaven kostel.²⁰⁶ Kostel s kaplí byl umístěn na severu od klášterní budovy.²⁰⁷ Do výklenku na přední straně kostela byla instalována socha *Panny Marie Bolestné*. Kostel vysvětil biskup Daniel Mayer.²⁰⁸ Kostel Na Slupi je jednodolní budova, která má dvě klenební pole a presbytář s jedním klenebním polem, které je prolomeno oknem. Kratší pole, které je u vchodu do kostela, má kůr, z kterého můžeme z jedné strany vejít do kláštera a z druhé strany do kaple. Další klenební pole je umístěno ve středu kostela a rohy, které jsou na východ, jsou zaoblenější a na jeho bocích jsou veliká okna. Tyto pole jsou rozděleny pásem, který je podepřen pilíři. Pilíře jsou na hranách vypouklé a v jejich čele stojí pilastry, které mají íonské hlavice, na kterých lze spatřit mušle a girlandy. Kostel nedisponuje žádnými freskami.²⁰⁹ Kdybychom se podívali dovnitř kostela, objevili bychom tři oltáře. Jeden z nich byl zasvěcen Bolestné Matce Boží, druhý byl zasvěcen sv. Anně a další sv. Janovi Evangelistovi. Tyto oltáře byly štafirované.²¹⁰ V kostele bychom také našli kazatelnu, varhany a čtyři obrazy, jako jsou například Narození Páně, Obětování v chrámě, Kristovo setkání s Marií na křížové cestě

---

²⁰² V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 60.

²⁰³ J. ŠÁMAL, *Kláster...*, s. 6.

²⁰⁴ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitál...*, s. 37.

²⁰⁵ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 60.

²⁰⁶ J. ŠÁMAL, *Kláster...*, s. 4.

²⁰⁷ *Tamtéž*, s. 7.

²⁰⁸ *Tamtéž*, s. 4.

²⁰⁹ *Tamtéž*, s. 8.

²¹⁰ *Tamtéž*, s. 4–5.

a Kristovo loučení s Marií. Na pilířích bychom viděli dvě sochy, a to sv. Antonína Paduánského a sv. Petra z Alkantáry. Nad vchodem do sakristie lze spatřit sochu sv. Alžběty Durynské, která má u nohy andělíčka, který drží kříž a misku s hořícím uhlím.²¹¹

Na oltáři sv. Anny je obraz *Rodiny Páně* a na oltáři sv. Jana Evangelisty bychom našli světcův obraz a po jeho stranách stojí sochy sv. Šimona a Judy Tadeáše. V kazatelně byli vyobrazeni čtyři andělíčky, kteří nesli odznaky čtyř církevních Otců. V kůru nad vchodem do kláštera byl pověšen obraz tří archandělů Gabriela, Michaela a Rafaela a nad vchodem do kaple visel obraz sv. Alžběty Durynské.²¹²

Na bocích kostela jsou dva pilastry, které podpírají římsu, na které je štít ve tvaru trojúhelníku. V dolní části je portál a nad ním jsou dva znaky Markéty Valdštejnové-Černínové. Tyto znaky byly vytvořeny z kamene. Nad tímto portálem je kasulové okno, kterým odpoledne svítily sluneční paprsky dovnitř kostela. Kostel disponuje věžičkou s cibulovitou bání a dvojitým křížem. Věžička má na všech stranách protáhlá okna a na přední straně má výklenek, ve kterém je socha sv. Piety. A před vchodem kostela bylo vybudováno schodiště. Toto schodiště bylo přebudováno v roce 1904 do podoby, jak ho známe dnes.²¹³

Kaple sv. Tekly, která byla postavena na boku kostela v roce 1762, má jedno kasulové okno a jednu věžičku se zvonem. Na vrchu věžičky je vidět stejný dvojitý kříž jako na kostele. Před jejím vchodem bylo postaveno schodiště a u zdi kaple je kříž, který mohl být spatřen do roku 1738 před kostelem.²¹⁴ Kaple má dvě klenební pole, které rozdělují pás. V tom menším byl kůr, ve kterém byly umístěny varhany z období rokoka. Kaple na rozdíl od kostela byla vyzdobena třemi freskovými obrazy, které znázorňovaly život sv. Tekly.²¹⁵ Fresky byly od Johanna Krackera a kaple byla postavena podle plánu Josefa Ignáce Jušky.²¹⁶ Stěny kaple jsou zdobeny štukovými ozdobami z období rokoka.²¹⁷

---

²¹¹ *Tamtéž*, s. 9.

²¹² *Tamtéž*, s. 10–11.

²¹³ *Tamtéž*, s. 7–8.

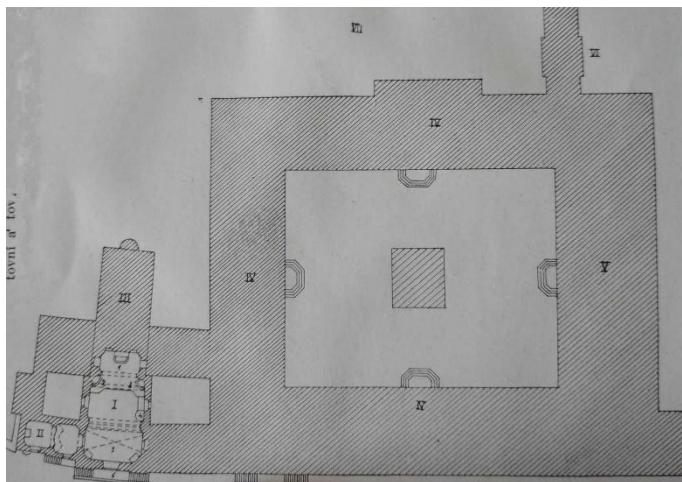
²¹⁴ *Tamtéž*, s. 8.

²¹⁵ *Tamtéž*, s. 11–12.

²¹⁶ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 581.

²¹⁷ J. ŠÁMAL, *Klášter...*, s. 11.

V roce 1726 došlo k výstavbě kláštera a o rok později byl už postavený.²¹⁸ Klášter je spojen s kostelem.²¹⁹ Na fasádě z ulice Na Slupi bychom viděli nápis „Založeno 1722“ a na této straně bychom také spatřili tři výklenky, které byly ve druhém poschodí mezi okny.²²⁰ V prvním poschodí je zinní kaple s oltářem Ukřižovaného. Půdorys kláštera je ve tvaru čtverce. Klášter je rozdělen na samotný klášter a na nemocnici. Nemocnice je umístěna v jižním a východním křídle. V přízemí kláštera byla hovorna s obrazy Raabovými. V prvním poschodí byla vybudována jídelna. V ní bychom našli Raabovy obrazy. Jeho obrazy byly i v hovorně, v níž byl cyklus obrazů, kteří znázorňovaly život sv. Františka de Regis. Na schodišti mezi prvním a druhým poschodí se nachází kaplička Rodiny Páně a mezi druhým a třetím poschodím byla kaplička sv. Antonína Paduánský.²²¹

Obr. 37: Půdorys Nemocnice alžbětinek Na Slupi (I. – Kostel Bolestné Panny Marie, II. – Kaple sv. Tekly, III. – Sakristie, IV. – Klášter, V. – Nemocnice)
(Zdroj: ŠÁMAL, Jindřich, *Klášter a nemocnice Alžbětinek na Slupi*, Praha 1941)

V nemocničním křídle v prvním poschodí se nachází ústavní lékárna a v druhém poschodí je nemocniční sál.²²² Nemocniční sál se stavěl od roku 1728 do roku 1732. Právě v roce 1731 bylo dolní poschodí k dispozici chovancům. Horní poschodí bylo dostavěno v roce 1732 a do výklenku přední strany daného poschodí byla instalována socha sv. Jana Nepomuckého. V roce 1740 byl do nemocničního sálu umístěn oltář zasvěcený Alžbětě Durynské.²²³ Sál disponoval osmi vysokými okny a lůžky pro nemocné. V tomto sále se

²¹⁸ *Tamtéž*, s. 5.

²¹⁹ *Tamtéž*, s. 13.

²²⁰ *Tamtéž*, s. 7.

²²¹ *Tamtéž*, s. 13–14.

²²² *Tamtéž*, s. 14.

²²³ *Tamtéž*, s. 4–5.

nacházelo 21 obrazů, na kterých jsou zobrazeny čeští patroni, například sv. Václav. Na zahradě se nacházel hřbitov pro zemřelé chovance.²²⁴ V roce 1854 byla přistavěna druhá nemocniční budova vedle klášterní budovy, kterou navrhl Josef Malický.²²⁵ Další úpravy byly uskutečněny v letech 1930–1938.²²⁶

3.4. Vlašský špitál na Malé Straně

3.4.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost a jeho chod

Vlašský špitál se nacházel na Malé straně v Praze 1 na rohu ulice Vlašské a ulice Šporkovy. Ve Vlašském špitále se starali o děti od narození až po jejich dospělost, chudé, opuštěné ženy a muže. Tento špitál byl předchůdcem dětské nemocnice, zemské porodnice a nalezince. Dům od architekta Domenica Bossiho byl koupen v roce 1602 vlašskou kongregací.²²⁷ V tomto domě byl založen špitál, ale o roku založení se vedou spekulace, protože špitální archiv byl zničen za třicetileté války, a tak se uvažuje nad datem vzniku vlašské kongregace, což je rok 1575. Anebo se uvažuje nad rokem 1602, kdy byl koupen dům.²²⁸ Od Rudolfa II. získala vlašská kongregace povolení vlastnit tento špitál a také svolil k jeho rozšíření. Též jim odpustil zemské berně.²²⁹ Ve špitále se nacházely sály, které byly rozděleny na část pro ženy, muže a děti. Pro děti byla zde k dispozici škola. V roce 1776 byl ke špitálu připojen na podnět Marie Terezie nalezinec a porodnice Máří Magdalény a v té samé době byl koupen Šporkovský dům, kde byla vybudována porodnice. A o rok později se k němu připojil francouzský špitál sv. Ludvíka.²³⁰

Péče o děti spočívala po fyzické a duševní stránce, tak i v oblasti vzdělávací. Také se starali o připravenost dětí do dospělého života. Ve špitálu byli zaměstnáni ošetřovatelky, knězi, učitelé, lékaři a ranlékaři. Ve špitálu pracovali významní lékaři, jako jsou například Cassinis nebo Bauer.²³¹ Špitál byl určen pro 50 lidí a 150 dětí, ale jejich počet se v průběhu fungování špitálu měnil, protože se o všechny děti nestarali v prostorách

---

²²⁴ *Tamtéž*, s. 15.

²²⁵ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie...*, s. 581.

²²⁶ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 60.

²²⁷ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 37–39.

²²⁸ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 41.

²²⁹ František EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě Království českého*, Olomouc 2023, s. 197.

²³⁰ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 39–40.

²³¹ *Tamtéž*, s. 39–40.

špitálu, ale bylo o ně pečováno i v rodinách pěstounů nebo u kojných.²³² Kojenci a děti do věku šesti let byly velice náchylní ke smrti a kvůli této skutečnosti měly při přijímání do špitálu přednost děti školního věku.²³³ Chlapci se z finančních prostředků kongregace učili řemeslům a dívky dostávaly při vdávání finanční dar. Každé ráno v osm hodin se sirotci modlili za rodinu císaře. V neděli a o svátcích se chovanci účastnili kázání a u oratoria pro nemocné se dvakrát denně modlili za dárce.²³⁴ V roce 1776, kdy byla připojena porodnice, se stal vlašský špitál významným, protože se stal místem klinické výuky lékařské fakulty. V 80. letech 18. století vedl klinickou výuku Hynek Ruth. Ale už dříve špitál spolupracoval s lékařskou fakultou, protože jim odevzdávali těla mrtvých k výuce budoucích lékařů.²³⁵

V porodnici se nacházelo dvacet lůžek a v místnosti, kde ženy rodily byly tři porodnická lůžka. Porod vedla zkušená asistentka Rosalie Sanderová, která měla své pomocnice.²³⁶ V roce 1780 byl ve špitále vybudován vodovod, který byl veden z hradu.²³⁷ Špitál byl zrušen Josefem II. v roce 1789, ale někteří chovanci a zaměstnanci se dostali do zdravotnického ústavu na Novém Městě.²³⁸ V roce 1791 byl kostel a samotný špitál prodán Františku Müllerovi.²³⁹ V roce 1804 vlašská kongregace ho koupila zpět a založili na tomto místě sirotčinec a v roce 1942 byla budova opravena. Ve vlašském špitále v současné době sídlí Italské kulturní středisko.²⁴⁰

3.4.2. Stavba

Budova špitálu [Obr. 38] je patrová se čtyřmi křídly a dvorem s arkádami. Půdorys stavby je obdélného tvaru.²⁴¹ Budova špitálu se začala rozšiřovat zakoupením dalších pozemků, na který nechali vybudovat hřbitov a v roce 1611 byly vystavěny základy kostela. Kostel byl postaven v roce 1617 podle architekta Dominika de Bossi a stavitele Petra della Pasquina.²⁴² Kostel v době baroka měl dvě věže, ve kterých byly tři zvony, a

---

²³² F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 198.

²³³ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 39–40.

²³⁴ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 198–199.

²³⁵ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 39–40.

²³⁶ *Tamtéž*, s. 40.

²³⁷ P. VLČEK (ed.), *Umělecké památky...*, s. 435.

²³⁸ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 40–41.

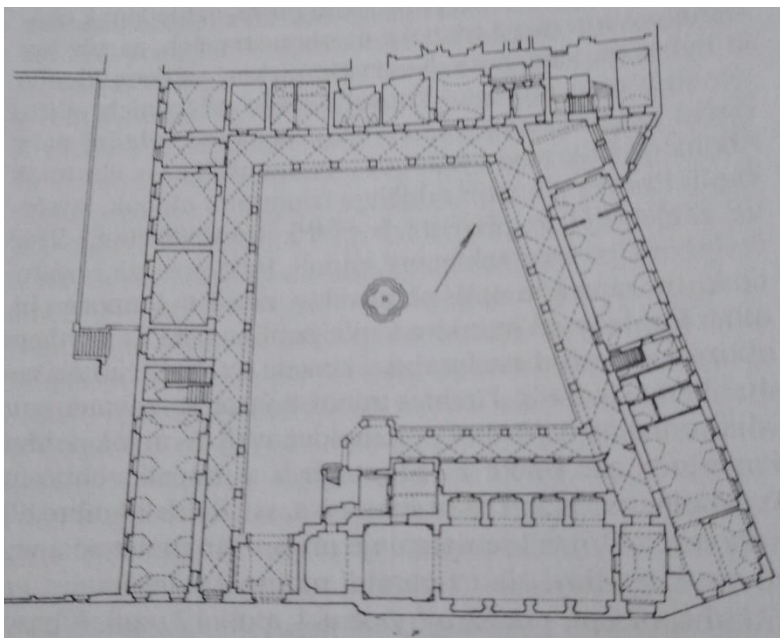
²³⁹ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 199.

²⁴⁰ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 41–44.

²⁴¹ P. VLČEK (ed.), *Umělecké památky...*, s. 435–436.

²⁴² Marie BUŇATOVÁ, *Hedvábí, sklo a koření: obchod mezi Prahou a Itálií (1500-1620)*, Praha 2019, s. 133–134.

kopuli, ale v současné době již věže neexistují. Při obnovení činnosti kostela byl do něho vrácen oltářní obraz Karla Boromejského, který vytvořil Karel Škréta. V roce 1837 vymaloval kostel Václav Markovský. V letech 1942–1943 došlo k přestavbě kostela, byla upravena kopule žebrovou sítí, pod kterou se nachází pendetiv na koutových příporech.²⁴³

Obr. 39: Půdorys Vlašského špitálu
(Zdroj: VLČEK, Pavel (ed.), *Umělecké památky Prahy: Malá Strana*, Praha 1999, s. 438)

Špitál disponoval kaplí, která byla zasvěcena Panně Marii Nanebevzaté a sv. Karlovi Boromejskému a jeho půdorys je čtvercového tvaru. Tuto kapli vysvětil arcibiskup Jan Lohelius v roce 1617. Budova byla postavena v letech 1611–1617. Po roce 1643 byla kaple rozšířena kvůli konání bohoslužeb. V kapli bychom našli třináct oltářů a kazatelnu, která byla vystavěna v roce 1655. Triumfální oblouk, který odděluje kopuli od zbylého prostoru, je zaklenutý do přízvedních pilířů.²⁴⁴ V roce 1839 byla obnovena kaple, v které byl umístěn jeden oltář, na kterém byl zobrazen sv. Karel Boromejský, který byl z černého mramoru. Kazatelna disponovala obrazy čtyř evangelistů a také na stěnách visí obraz Panny Marie a Krista Pána.²⁴⁵

Ke špitálu byla ve 20. letech 17. století přistavěna škola. V roce 1644 byl ve sklepe špitálu zřízen pivovar, který sloužil chovancům. Tento pivovar byl trnem v oku

²⁴³ P. VLČEK (ed.), *Umělecké památky...*, s. 435–436.

²⁴⁴ *Tamtéž*, s. 435–437.

²⁴⁵ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 200.

obyvatelům Malé Strany, kteří si stěžovali, že špitál nedisponoval varečným právem. Nakonec byl pivovar v roce 1724 zrušen z důvodu představy špitálního komplexu.²⁴⁶

V roce 1654 byla zakoupena zahrada, která měla sloužit k výstavbě hřbitova a o dvacet jedna let později byl hřbitov rozšířen. Na konci 17. století vznikl v objektu byt pro správce. Před výstavbou tohoto bytu už celý areál špitálu byl uzavřený a disponoval arkádami, ale neví se, zda tyto arkády se dochovaly do současnosti anebo jsou dnes novějšího data. Ale z dokumentů víme, že ženská část se nacházela v dolní části napravo od kostela a mužská část v horní. V tom samém roce, co se zrušil pivovar, vzniklo hlavní průčelí, které bylo vytvořeno s určitou pravděpodobností Scottim. V 70. letech 18. století došlo k úpravě chóru, byl totiž rozšířen a následně podepřen pilíři. Poté byly do chóru umístěny nové varhany. Když špitál koupil Schönfeld, tak přestavěl komplex na byty, které měl v úmyslu pronajímat. V přízemí bylo umístěno 10 jednopokojových bytů a stáj. V patře měl 10 jednopokojových bytů a dva dvojpokojové byty. Když se dostal objekt zpět italské kongregaci, tak byly odstraněny příčky, které nechal vytvořit Schönfeld. Dále byl zničen kuchyňský krb a vybudovány arkády. Z roku 1845 je známo, že nemocniční část zabírala přibližně jednu polovinu objektu. Zbytek areálu zaujímal divadlo, škola, byt pro učitele a ošetřovatelé. Když v roce 1882 zachvátil budovu oheň, došlo k opravám špitálu podle návrhu Václava Sigmunda.²⁴⁷

V západním křídle ve třetí ose zleva byl vložen portálek, který je obstarán ostěním s kapkami a uchy a nad ním je pediment. Nad portálem je umístěno sdružené okno se šambránou. Na přední straně objektu jsou mezi okny pilastry s římsovými hlavicemi a na fasádě bychom také spatřili výklenek okna, portál se štukovou šambránou, která je ohraničena supraportou, v níž je vyobrazena Panna Marie. Nad portálem je slepé okno, okolo něho jsou dva andělé. V další části se nachází čtveřice segmentových oken a v následující části se opakuje stejný portál jako v předchozí části. V druhé supraportě je zobrazen Karel Boromejský a nad ním je opět slepé okno.²⁴⁸

Ve východním křídle lze spatřit korunní římsu. V této části je jediný pilastr, rozděluje osy na tři vpravo a na jednu vlevo. Rám, který se nachází nalevo, je doprovázen

---

²⁴⁶ P. VLČEK (ed.), *Umělecké památky...*, s. 435.

²⁴⁷ *Tamtéž*, s. 435–436.

²⁴⁸ *Tamtéž*, s. 436–437

kartušemi, ve kterých lze spatřit vyobrazení Vzkříšení Lazara. Na místě středního okna v přízemí je toto okno nahrazeno bílou mramorovou deskou. V severním křídle se nacházejí vrata s mřížemi a pavlač s balustrádami, které jsou vytvořeny v renesančním stylu. Ve středu nádvoří je umístěna kašna ve tvaru kvadrilobu, která disponuje středním chrličem, který byl vytvořen z roku 1831. V severním křídle dvorního arkádového traktu jsou valené klenby s výsečemi. V severovýchodním křídle bychom našli nemocnici. V jižní části křídla se ve sklepě nacházel pivovar.²⁴⁹

3.5. Špitál křížovníků s červenou hvězdou

3.5.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost

Křížovníci měli nejdříve špitál u sv. Petra.²⁵⁰ V roce 1234 se špitál dostal pod ochranu papežské stolice kvůli bule od papeže Řehoře IX.²⁵¹ Na začátku se řád neřídil žádnou řeholí, ale později jim papež určil. Špitál v roce 1237 byl vymaněn od soudu a župních povinností. O rok později dal papež majetek do správy řádu. Ve špitále křížovníků s červenou hvězdou bylo postaráno o chudé a nemocné. Ze začátku činnosti špitálu se starali o duchovní správu Menší bratří z kláštera sv. Františka. Tento špitál byl tedy umístěn u kostela sv. Petra. Křížovníci přesunuli své působení k pražskému mostu u kostela sv. Ducha, kde nechali vybudovat nový špitál, který se začal stavět v roce 1252.²⁵² Tato stavba se nachází na Starém Městě v Praze 1 v ulici Na Františku.²⁵³ Tuto stavbu z velké části financovala sv. Anežka. Řád získal právo vybírat clo na mostě, ale jeho povinností byla správa o most, takže musel financovat jeho opravy. Špitál křížovníků měl spoustu dárců. V této době byl špitál nazýván jako špitál sv. Františka.²⁵⁴

V roce 1378 byl špitál zachvácen ohněm, a tak se špitál musel vybudovat znovu.²⁵⁵ Po uplynutí dvaceti osmi let nebyl špitál v dobrém stavu. V období husitských válek špitál neutrpěl závažných poruch.²⁵⁶ V roce 1526 Václav z Hradešína nechal rozšířit špitál.²⁵⁷

---

²⁴⁹ *Tamtéž*, s. 437–438.

²⁵⁰ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 329.

²⁵¹ František ZÁRUBA, *Špitální kostel sv. Františka "u paty Pražského mostu", fundace sv. Anežky*, in: *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, ed. František Záruba, Praha 2013, s. 152.

²⁵² F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 330–331.

²⁵³ Otakar BOŘÍK – Jana BOŘÍKOVÁ, *Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech*, Dobřichovice 2004, s. 20.

²⁵⁴ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 330–333.

²⁵⁵ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 335.

²⁵⁶ F. ZÁRUBA, *Špitální kostel...*, s. 153.

²⁵⁷ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 336.

Špitál byl v posledním roce třicetileté války základna pro vojáky, kteří odtud stříleli na Švédy. V této době vojáky živili křížovníci. Špitál byl Švédy velice poničen, a tak Wolfgang Tyliš nechal postavit dvě křídla v ulici oproti Klementinu. Tato výstavba byla hotová v roce 1662.²⁵⁸ Stavba byla vybudována podle Luraga. Už v roce 1663 se mohli nastěhovat řeholníci, ale špitál ještě v této době nebyl hotový. Ten byl totiž dostavěn až v roce 1678.²⁵⁹

V roce 1679 Jiří Ignác Pospíchal nechal na místě, kde stál kostel sv. Ducha, postavit nový chrám, jak ho známe dnes.²⁶⁰ Zbytky původního kostela byly zachovány a uchovány v suterénu tohoto chrámu. Tato část se nazývá dolní kostel a byla sem umístěna hrobka velmistřů řádu křížovníků s červenou hvězdou.²⁶¹ Na stavbě se podílel stavitel Loragho. V roce 1688 byl vysvěcen a nesl název kostel sv. Františka Serafinského.²⁶² Podle nařízení Josefa II. mělo být v konventu jen 18 členů. Za vlády syna Marie Terezie měl být špitál zrušen a všechn jeho majetek vydán vládě. K tomu ale nedošlo a císař Leopold II. dovolil, že špitál může fungovat jako doposud.²⁶³ Ve špitále mohlo být umístěno 12 stařen a starců a pro 40 osob se zde našla vždy nějaká porce.²⁶⁴

3.5.2. Stavba

Budova kostela je síňová trojlovní a na jeho úpravy měl navrhnutý plán Lurago, ale nakonec došlo k přestavbě celého komplexu. Nakonec se stavělo podle Matheya, který navrhl stavbu, která byla pravděpodobně inspirována římským kostelem S. Maria dei Miracoli. Na jeho výstavbě se podílel Gaudenzio Casanova, Santin Aichl, Jakub Rossi nebo Giovanni Bartolomeo Cometa, který pracoval na štukách. Jak už jsem výše zmiňovala, byl v roce 1688 vysvěcen.²⁶⁵ V severní části kostela se nacházela sakristie a nad ní bychom našli kruchtu, kde se nacházely varhany.²⁶⁶ Další práce na kostele byla v letech 1722–1724, kdy zde pracoval na freskách Václav Vavřinec Reiner. Až na konci

---

²⁵⁸ *Tamtéž*, s. 138–139.

²⁵⁹ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 130.

²⁶⁰ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 339.

²⁶¹ F. ZÁRUBA, *Špitální kostel...*, s. 153.

²⁶² F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 340.

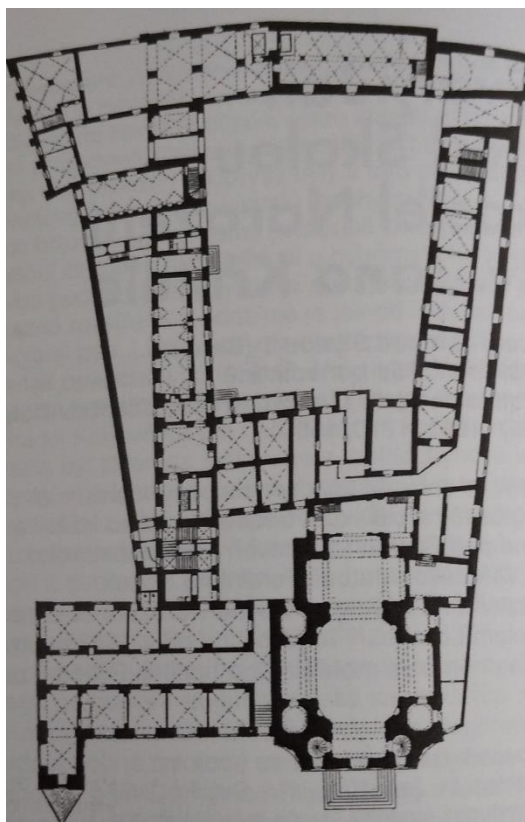
²⁶³ *Tamtéž*, s. 341.

²⁶⁴ *Tamtéž*, s. 343.

²⁶⁵ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 130.

²⁶⁶ F. ZÁRUBA, *Špitální kostel...*, s. 157.

18. století byla do kostela umístěna kazatelna.²⁶⁷ Na kazatelně bychom spatřili sošku Boha Otce, který je nesen anděli a pod ním se nacházejí tři andělé.²⁶⁸

Obr. 40: Půdorys Špitálu křížovníků s červenou hvězdou před rokem 1908
(Zdroj: VLČEK, Pavel, *Slavné stavby rodiny Luragů v Čechách*, Praha 2015, s. 46)

Špitál společně s generalátem byla jednokřídlová stavba na západní straně od kostela sv. Františka. Budova je tvořena pilastry, které nesou římsu. V tympanonu, kterého bychom našli v horní části budovy, je znak křížovníků [Obr. 41]. Od tohoto znaku napravo se nachází sv. Václav a nalevo sv. Vít.²⁶⁹ V roce 1846 byl generalát společně se špitálem zvýšen o jedno patro.²⁷⁰ Z různobarevného mramoru je vytvořena edikula, která odpovídá barvě kopule. Na straně vchodu lze na fasádě spatřit výklenky, ve kterých je umístěna sv. Anežka, sv. Vít či sv. František z Assisi. Tyto figury jsou umístěny nalevo a napravo je sv. Ludmila nebo sv. Václav.²⁷¹ Před přední stranou objektu stály dvě sochy z roku 1758 od Antonína Quitainera. Těmito sochami jsou sochy Immaculaty a sv. Jan Nepomucký.²⁷²

²⁶⁷ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 130.

²⁶⁸ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 347.

²⁶⁹ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 130.

²⁷⁰ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 521.

²⁷¹ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 130.

²⁷² *Tamtéž*, s. 131.

Na atice budovy bychom našli sochy andělů, kteří drží v ruce nějaký předmět, například kříž.²⁷³

V konventní části lze spatřit kapli sv. Kříže. Po jejich stranách na atice jsou sochy jako sv. Helena nebo sv. Konstantin. V druhém patře generalátu se nachází sál, ve kterém jsou zachovány malby od Josefa Navrátila.²⁷⁴ Klášterní budova se skládá ze dvou částí, ta první byla konventní a byla tvořena knihovnou, oratoriánem a noviciátem. Druhou část kláštera zaujímal pivovar. Na chodbě konventu bychom našli osm obrazů velmistřů, například Böhmb. Z této chodby bychom se dostali do oratoria, kde se nachází oltář, na kterém je zobrazena sv. Anežka. Na stěně je prkno, na kterém visí dva obrazy, a ten první zobrazuje sv. Anežku, jak předává kostel mistrovi a na druhém je zobrazen sv. Augustín. Na jižní straně od kostela se nachází budova velmistřů. V přízemí je umístěn špitál pro chudé a o patro výše bychom našli velmistřovy komnaty. Kapitolní síň se nacházela v severozápadní části v druhém a třetím podlaží. Tato síň měla na stropě namalované obrazy od Josefa Navrátila, a to například uvedení křížovníků do špitálu sv. Františka.²⁷⁵ V letech 1908-1910 byly konventní budovy kromě špitálu a generalátu zbourány a nahrazeny novou stavbou, která byla vybudována podle Sakaře.²⁷⁶

Pod chrámem bychom našli pozůstatky kostela ze středověku, například středověké malby obsahující trojlístky, které se vyskytují na severní stěně. V současném kostele byly také nalezeny malby ze středověku vpravo od vchodu na západní stěně. Dalším pozůstatkem ze středověku je portál ze strany od mostu, kterým šlo vstoupit do kostela.²⁷⁷ V horním kostele lze spatřit kopuli. Kopule je nazdvižena pendetivy, kterou zdobí štukové rámy. Pilíře jsou opatřeny obrazy Církevního Otce od Reinera. Ten také vytvořil fresku Poslední soud, kterou lze vidět na kopuli.²⁷⁸ Pod kopulí nad sochami jsou obrazy malované na mědi. Na těchto obrazech, je například zobrazen sv. Řehoř nebo sv. Jeroným.²⁷⁹

---

²⁷³ *Tamtéž*, s. 130.

²⁷⁴ *Tamtéž*, s. 131.

²⁷⁵ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 344–345.

²⁷⁶ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 521.

²⁷⁷ F. ZÁRUBA, *Špitální kostel...*, s. 155.

²⁷⁸ P. VLČEK (ed.), *Praha...*, s. 131

²⁷⁹ F. EKERT, *Posvátná místa...*, s. 346.

3.6. Nemocnice milosrdných bratří Na Františku

3.6.1. Vývoj špitálu od vzniku až po současnost

Nemocnice milosrdných bratří Na Františku se nachází na Starém Městě v Praze 1 v ulici Na Františku [Obr. 42]. V místech špitálu se nacházel špitál založený Bohuslavem z Olbramovic. Jeho špitál se staral o chudé a disponoval kostelem sv. Šimona a Judy. V roce 1620 Ferdinand II. předal prostory tohoto špitálu milosrdným bratřím. Řád se staral o chudé a nemocné, což jsem už zmiňovala v kapitole řád sv. Jana z Boha.²⁸⁰ Bratři, kteří poskytovali duchovní oporu chovanců, měl kněžské svěcení. A špitál disponoval velice kvalitními lékaři.

Velice brzy po převzetí špitálu od Ferdinanda II. začali s úpravami. V roce 1624 byla ve špitále zřízena lékárna, kterou mohli využívat i obyvatelé města a nejen chovanci. S první přestavbu špitálu skončili v roce 1680, která byla financována Humprechtem Janem Černínem. Na této přestavbě pracoval stavitel Jan de Capauli. Jedna z posledních přestaveb byla provedena Janem Josefem Hrdličkou. Jeho Práce na špitále byla zachována až do 20. let 20. století, pokud nepočítáme modernizaci vnitřní části budovy.²⁸¹

Ve špitále bylo připraveno pro nemocné a chudé 108 lůžek a k dispozici byly i přistýlky, a proto byla považována za největší nemocnici v Čechách. Někteří členové řádu sbírali informace o 8026 hospitalizovaných pacientech v letech 1631–1714. Kvůli záznamu od těchto členů víme, že průměrný věk pacientů byl 26 let a nejčastějšími nemocemi byly hořčnaté onemocnění.²⁸²

V roce 1762 vznikla anatomická posluchárna profesorem Tadeášem Klinkoschem. Šebestián Kristián Zeidler vytvořil knihu o anatomii, která vznikla z poznatků pitev, které byly uskutečněny ve špitálu milosrdných bratří. V roce 1778 se začala vyučovat klinická výuka v tomto špitále, kterou vedl profesor Josef Plenčice. O pět let později zde byl zřízen speciální ústav pro choromyslné kněze. A o rok později zde profesorem Karlem Arnoldem bylo vytvořeno chirurgické ambulatorium s osmi lůžky.²⁸³

---

²⁸⁰ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 37–38.

²⁸¹ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 31.

²⁸² *Tamtéž*, s. 32.

²⁸³ V. PALIVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 38–39.

Za nejslavnějšího pacienta špitálu je považován Josef Dobrovský, o kterého se staral Jan Theobald Held, což byl jeden z nejlepších lékařů nemocnice milosrdných bratří, který u nich pracoval 28 let do doby než se v roce 1825 pohádal s převorem Martinovským. Held špitálu také pomohl, když v roce 1811 hrozilo zavření špitálu. Když byla v roce 1790 otevřena všeobecná nemocnice, tak tam byla přenesena klinická výuka. Zpočátku se uvažovalo, že by zůstala u milosrdných bratří, ale jelikož milosrdní bratři hospitalizovali pouze muže, tak to dopadlo tím, že klinická výuka byla přenesena do všeobecné nemocnice. I tak zůstala nemocnice milosrdných bratří velice populární, protože si držela určitý standard. Jeden z významných okamžiků špitálu byl ten, že v roce 1847 zde provedl Celestýn Opitz při operaci éterovou narkózu. Také ve 40. letech 19. století bylo vytvořeno oddělení pro rekonvalescenci.²⁸⁴

Chovanci měli určené nemocniční oblečení. Lůžka byla opatřena záclonkami, které pomáhaly získat chovanci určité soukromí, ale tyto záclonky byly zrušeny ve 40. letech 19. století kvůli hygienickým podmínkám. Pacienti špitálu byli rozmístěni do místnosti podle druhu onemocnění. Pokoje disponovaly záchodem a v koupelně bychom našli čtyři vany. Ve špitále bychom také našli knihovnu, která měla v repertoáru německé a české publikace, které mohli chovanci číst. Zaměříme-li se na den ve špitále, tak ten vypadal tak, že ráno a večer probíhala vizita. Chovanci dostávali tři jídla denně, které u některých pacientů mohly být dietní. Tyto jídla byly doprovázené modlitbami.²⁸⁵

Později bylo v nemocnici zřízeno muzeum chirurgických nástrojů z historie. V současné době se toto zařízení nazývá Nemocnice milosrdných bratří Na Františku, která je určena obyvatelům České republiky jako centrální ambulance interních a chirurgických oborů.²⁸⁶

3.6.2. Stavba

Když stavbu získali milosrdní bratři, tak začali s úpravami této stavby. Nejdříve začali s přestavbou sboru Českých bratří. Nová stavba byla opatřena prvky gotiky, kterou vysvětili v roce 1632.

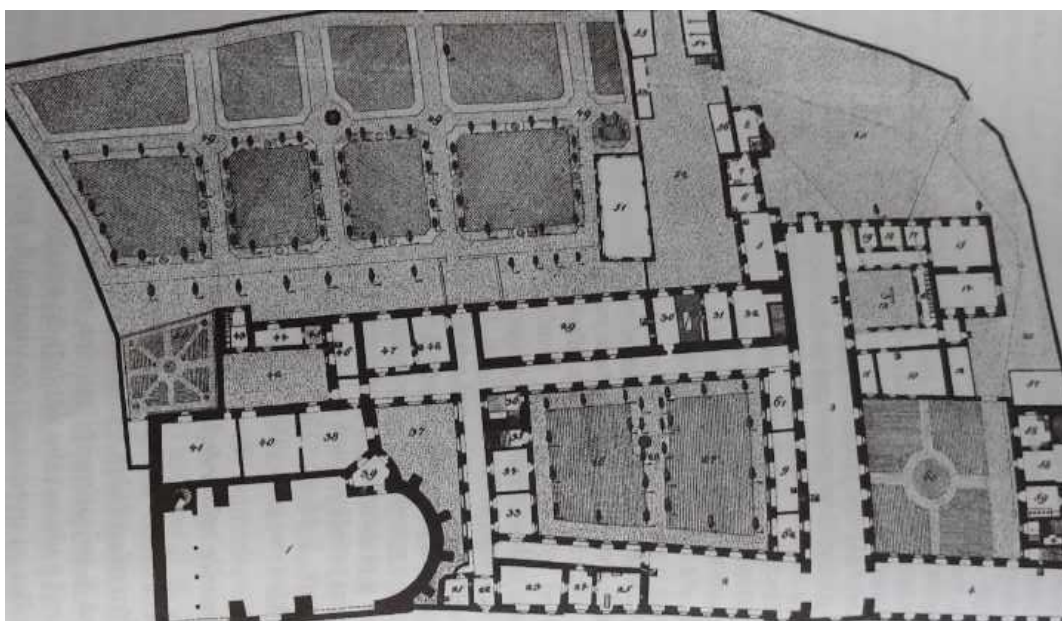
---

²⁸⁴ P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály...*, s. 33–34.

²⁸⁵ *Tamtéž*, s. 34.

²⁸⁶ V. PALÍVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 40–41.

Trojlodní chrám s tribunami přestavěli na jednolodní kostel. Ze starého chrámu zbyla dispozice severní lodi, ale tu rozdělili na patra. Její horní část, která pravděpodobně sloužila jako nemocniční sál, byla změněna na oratorium. Poté proběhli i další úpravy do roku 1635 a při těchto úpravách vznikla západní část severního křídla a nejzápadnější křídla konventu. Pak se sháněly peníze pro další úpravy, které byly hotovy 1680. Na těchto úpravách pracoval Gion Decapauli. Těmito úpravami vznikla křídla, která byla později vyzdobena štuky Tommasa Soldattiho. V roce 1703 bylo západní křídlo zvýšeno o jedno patro.²⁸⁷

Obr. 43: Půdorys nemocnice milosrdných bratří z roku 1825
(Zdroj: SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, Pražské špitály a nemocnice, Praha 1999, s. 30)

V letech 1706–1712 došlo k úpravě vnitřního prostoru kostela, do kterého byla vložena hudební kruchta a žebra a klenby byla opatřena štukovými ornamenty. Na začátku 20. let 18. století získal kostel novou fasádu, hlavní portál na jižní straně a zvonici. Jeho fasáda v západním průčelí měla štít, který pochází z roku 1632. Jeho výzdoba spočívá v soše Immaculy vytvořené od Jana Jiřího Šlanzovského. V přední části bychom našli portál, nad kterým lze spatřit znak milosrdných bratří, což je granátové jablko. Na této straně lze najít světce sv. Šimona a sv. Judy Tadeáše a mezi těmito sochy se nachází Archanděl Michael.²⁸⁸ Klenbu nesou přízvední pilíře, které utvářejí boční kaple a nad nimi je vybudován ochoz. Pod kostelem se nachází krypta. Na severní straně kněžiště se

²⁸⁷ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 535–536.

²⁸⁸ *Tamtéž*, s. 536–537.

nachází sakristie. Dílna Václava Vavřince Reibera vytvořila hlavní oltář, na kterém je zobrazen sv. Augustín předávající knihu řeholních pravidel sv. Janovi z Boha a sv. Šimonovi a sv. Judovi Tadeášovi, kteří prosí u Nejsvětější Trojice. Další oltáře namaloval, například Jan Rudolf Byss, který udělal obraz sv. Jana z Boha s nemocným a Archanděla Rafaela před Madonou. Varhany byly vyzdobeny dílnou Ferdinanda Maxmiliána Brokofa.²⁸⁹

V letech 1751–1753 došlo k rozšíření nemocnice podle návrhu Jana Josefa Hrdličky, které můžeme spatřit v současné době, ale na začátku 20. století došlo k přístavbě nemocniční budovy, která zavinila porušení severního křídla.²⁹⁰ Na jeho místě byla postavena nová stavba podle Vilíma Kvasničky a Mayera, a i interiér kostela byl upraven. Barokní fasáda zachytila sjednocenost budov, které byly postaveny v různých epochách. Fasáda je opatřena rizality a pilastry s dóorskými hlavicemi, které ukončují trojúhelné štíty, na kterých bychom našli sochy světců z roku 1752.²⁹¹

Zaměříme-li se na vstupní dveře, tak bychom zjistili, že jsou opatřeny bohatým ornamentálním dekorem. Fasáda konventu, kterou lze vidět ze zahrady, má řadu oken ze 17. století a trojici střešních štítových vikýřů. Dvůr je opatřen zazděnými arkádami a segmentovými okny. U hlavní brány se nachází portálek z roku 1635. Nemocniční sál bychom spatřili v jižním křídle a jiné sály byly umístěny ve východním křídle, ve kterém je mramorové lavabo.²⁹²

---

²⁸⁹ *Tamtéž*, s. 537–538.

²⁹⁰ V. PALÍVEC, *Staropražské lékařské památky...*, s. 40.

²⁹¹ P. VLČEK – D. FOLTÝN – P. SOMMER, *Encyklopedie ...*, s. 536.

²⁹² *Tamtéž*, s. 537.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala špitály, které byly významné v období baroka. Během své práce jsem se seznámila s dobovým kontextem. Jsem byla ve své práci obeznámena se zdravotnickou situací v Čechách v době baroka. Byl shrnut vývoj a chod třech špitálních řádů, budu-li konkrétní, tak jsem se věnovala alžbětinkám, křížovníkům s červenou hvězdou a řádu sv. Jana z Boha. Na základě dostupné literatury byl ukázán historický a architektonický vývoj daných špitálů. Architektura a historie byla představena u Hospitálu Kuks, Valdštejnského špitálu v Duchcově, Nemocnice alžbětinek Na Slupi, Nemocnice milosrdných bratří na Františku, Špitálu křížovníků s červenou hvězdou a u Vlašského špitálu na Malé Straně. Dále jsme se zaměřila na řadu alegorických soch Ctností a Neřestí.

Během práce jsem zjistila, že Špitál křížovníků s červenou hvězdou a Nemocnice milosrdných bratří na Františku byly vybudovány na místě, kde před tím už nějaký špitál s kostelem existoval. Hospitál Kuks a Valdštejnský špitál v Duchcově byly vytvořeny na místě, kde před jejím vznikem žádná budova nestála. A zbylé dva špitály vznikly v domě, který byl postaven před jejich vznikem.

Zaměříme-li se na to, jestli dané budovy slouží nadále zdravotnické a sociální činnosti, tak zjistíme, že nemocnice milosrdných bratří a nemocnice alžbětinek v Praze nadále zastávají svoji původní činnost. Budovy Valdštejnského špitálu a Špitálu křížovníků s červenou hvězdou byly zbourány. U špitálu křížovníků byl v letech 1909–1912 zbourán a postaven nový, ale špitál v Duchcově už znovu nebyl obnoven. Z Hospitálu Kuks se stala národní kulturní památka. A v budově Vlašského špitálu v současné době sídlí Italské kulturní středisko.

Z hlediska počtu chovanců bylo napříč zkoumanými špitály různé. Kuks měl lůžka pro 100 osob. Podobný počet měla nemocnice milosrdných bratří, která disponoval s 108 lůžky. Vlašský špitál byl určen pro 50 dospělých a 150 sirotků, ale jejich počet se během činnosti špitálu měnil. Nemocnice alžbětinek měla zpočátku 33 lůžek, ale ve 20.století jich měla 70. Ve špitále v Duchcově mohlo být umístěno 36 osob a ve špitále u křížovníků bylo 24 lůžek a k tomu 40 přistýlek.

Podíváme-li se pro koho byly špitály určené a kdo se o chovance staral, tak se dozvíme, že nemocnice milosrdných bratří, nemocnice alžbětinek a špitál křížovníků se staral o chudé a nemocné, ale dva rozdíly bychom mezi nimi našli. V nemocnici alžbětinek se staraly o ženy alžbětinky a narozdíl od nich se v nemocnici milosrdných bratří staral o muže řád sv. Jana z Boha. V Kuksu se milosrdní bratři starali o 100 vysloužilých vojáků. Ve špitále křížovníku se starali křížovníci o nemocné a chudé osoby. Ve špitálu v Duchcově se starali o nemocné, a nakonec ve Vlašském špitále se starala vlašská kongregace o opuštěné muže, ženy a sirotky.

Z hlediska architektury vykazovaly budovy barokní prvky. Stavba špitálů byla symetricky uspořádána, disponovala klenbami a kopulí. Také špitály ukazovaly barokní ráz ve fontánách a v sochách. Nejvýznamnějším sochařem byl Matyáš Braun, který vytvořil sochy, jak do Hospitálu Kuks, tak i do Valdštejnského špitálu. Jeho sochy vyjadřovaly prvky baroka. Jedním prvkem je zobrazení volánků, ohybu na šatech a různých menších detailů.

Hospitál Kuks byl významný kvůli lázním a barokní umělecké scénérii. Nemocnice milosrdných bratří byla významná kvůli poskytování klinické výuky a kvalitních lékařů. Nemocnice alžbětinek se stala významnou kvůli poskytování péče ženám. Vlašský špitál se stal významný kvůli péči o sirotky a těhotné ženy. Špitál v Duchcově a špitál křížovníků byl významný kvůli odbornosti lékařů.

Z hlediska lékařství se dalo z dostupné literatury zjistit, že v období baroka se začala rozvíjet medicína, například rozvoj chirurgie. A také se zlepšila odbornost lékařů kvůli klinické výuce a dostupným lékařským spisům.

Seznam literatury

- BARTOŇ, Miroslav, *Jičínské zdravotnictví, lázně a sociální péče napříč staletími*, Jičín 2013.
- BĚLOHLÁVEK, Václav – HRADEC, Josef, *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou, I. díl*, Praha 1930.
- BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – ROKYTA, Hugo, *Kuks: Hospitál a Betlém*, Praha 1963.
- BOGAR, Benedikt, *Milosrdní bratři*, Praha 1934.
- BOŘÍK, Otakar – BOŘÍKOVÁ, Jana, *Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech*, Dobřichovice 2004.
- BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích, III. díl. 2. sv., Žebravé řády*, Praha 2007.
- BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích, I. díl, Řády rytířské a křižovníci*, Praha 2002.
- BUŇATOVÁ, Marie, *Hedvábí, sklo a koření: obchod mezi Prahou a Itálií (1500-1620)*, Praha 2019.
- DOUBEK, Zdeněk, *Kapitoly z historie zdravotnictví v Hradci Králové: od středověku do vzniku Nové nemocnice, Dvůr Králové nad Labem* 2013.
- Duchcov 1240-1990: sborník k dějinám města*, Teplice, Krajské muzeum 1990.
- EKERT, František, *Posvátná místa král. hl. města Prahy: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě Království českého*, Olomouc 2023.
- HANZLÍČEK, Zdeněk – RAJTR, Zdeněk – RUSEK, Václav, *Barokní lékárna v Kuksu*, Hradec Králové 1971.
- HILMERA, Jiří, *Šporkovská residence v Kuksu*, Praha 1948
- HOCHEL, Marian, *Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově*, Opava 2014.
- KOLÁČNÝ, Ivo, *Řády a vyznamenání habsburských monarchií*, Praha 2023.
- KOLDA, Jindřich, *Kuks: granátové jablko*, Praha 2015.

- KOPECKÁ, Dagmar – MAREŠ, Pavel, *Řeholní život v českých zemích: řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 2014.
- KOUKAL, Pavel, *Státní zámek Duchcov*, Ústí nad Labem 1979.
- MATOUŠEK, Miloslav, *Přehled dějinného vývoje lékařství*, Praha 1953.
- NAČERADSKÁ, Petra, *Po stopách Valdštejnů*, Praha 2020.
- NEUMANN, Jaromír – PROŠEK, Josef, *Matyáš Braun – Kuks*, Praha 1959.
- NIKLÍČEK, Ladislav – ŠTEIN, Karel, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985.
- NIKLÍČEK, Ladislav, *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví*, Brno 1989.
- PALIVEC, Viktor, *Staropražské lékařské památky: Monumenta medica vetero Pragae*, Praha 2005.
- PUČALÍK, Marek, *Křížovníci v době vrcholného baroka: za generalátu Františka Matouše Böhmba 1722-1750*, Praha 2017.
- SVOBODNÝ, Petr – ČERNÝ, Karel a kol., *Velké dějiny země Koruny české – Lékařství*, Praha 2023.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999.
- ŠÁMAL, Jindřich, *Klášter a nemocnice Alžbětinek na Slupi*, Praha 1941.
- VLČEK, Pavel – FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- VLČEK, Pavel (ed.), *Praha: historické centrum a Průhonický park*, Praha 2019.
- VLČEK, Pavel (ed.), *Umělecké památky Prahy: Malá Strana*, Praha 1999.
- VLČEK, Pavel, *Hospitál v Kuksu*, Praha 2023.
- VLČEK, Pavel, *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, Praha 2016.
- WOLF, Jiří (ed.), *Duchcov*, Praha 2013.

WONDRÁK, Eduard, *Historie moru v českých zemích: o moru, morových ranách a boji proti nim, o zoufalství, strachu a nadějích i o nezodpovězených otázkách*, Praha 1999.

ZÁRUBA, František, *Špitální kostel sv. Františka "u paty Pražského mostu", fundace sv. Anežky*, in: *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, ed. František Záruba, Praha 2013, s. 151-165.

Seznam příloh

Obr. 1: Tára s kovovým granátovým stromem v lékárně	74
Obr. 2: Půdorys Hospitálu Kuks	74
Obr. 3: Kostel Nejsvětější Trojice	75
Obr. 4: Dveře v kostele, na kterých je kostlivec.....	75
Obr. 5: Hrobka	76
Obr. 6: Výjev Hvězdář z cyklu tance smrti	76
Obr. 7: Anděl blažené smrti	77
Obr. 8: Anděl žalostné smrti	77
Obr. 9: Socha <i>Víra</i>	78
Obr. 10: Socha <i>Naděje</i>	78
Obr. 11: Socha <i>Láska</i>	79
Obr. 12: Socha <i>Trpělivost</i>	79
Obr. 13: Socha <i>Moudrost</i>	80
Obr. 14: Socha <i>Statečnost</i>	80
Obr. 15: Socha <i>Píle</i>	81
Obr. 16: Socha <i>Štědrost</i>	81
Obr. 17: Socha <i>Cudnost</i>	82
Obr. 18: Socha <i>Upřímnost</i>	82
Obr. 19: Socha <i>Spravedlnost</i>	83
Obr. 20: Socha <i>Strídmost</i>	83
Obr. 21: Socha <i>Pýcha</i>	84
Obr. 22: Socha <i>Lakomství</i>	84
Obr. 23: Socha <i>Smilstvo</i>	85
Obr. 24: Socha <i>Závist</i>	85
Obr. 25: Socha <i>Obžerství</i>	86
Obr. 26: Socha <i>Hněv</i>	86
Obr. 27: Socha <i>Lenost</i>	87
Obr. 28: Socha <i>Zoufalství</i>	87

Obr. 29: Socha <i>Lehkomyslnost</i>	88
Obr. 30: Socha <i>Lstivost</i>	88
Obr. 31: Socha <i>Pomluva</i>	89
Obr. 32: Pavilón v Duchcově	89
Obr. 33: Valdštejnský špitál v Duchcově	90
Obr. 34: Freska Nanebevzetí Panny Marie	90
Obr. 35: Půdorys Valdštejnského špitálu v Duchcově	91
Obr. 36: Nemocnice alžbětinek Na Slupi	91
Obr. 37: Půdorys Nemocnice alžbětinek Na Slupi	92
Obr. 38: Vlašský špitál	92
Obr. 39: Půdorys Vlašského špitálu	93
Obr. 40: Půdorys Špitálu křížovníků s červenou hvězdou před rokem 1908	93
Obr. 41: Špitál křížovníků s červenou hvězdou	94
Obr. 42: Nemocnice milosrdných bratří Na Františku	94
Obr. 43: Půdorys nemocnice milosrdných bratří z roku 1825.....	95

Obrazová příloha

Obr. 1: Tára s kovovým granátovým stromem v lékárně (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 2: Půdorys Hospitálu Kuks (zdroj: VLČEK, Pavel – FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 322)

Obr. 3: Kostel Nejsvětější Trojice (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 4: Dveře v kostele, na kterých je kostlivec (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 5: Hrobka (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 6: Výjev Hvězdář z cyklu tance smrti (zdroj: KOLDA, Jindřich, *Kuks: granátové jablko*, Praha 2015)

Obr. 7: Anděl blažené smrti (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 8: Anděl žalostné smrti (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 9: Socha *Víra* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 10: Socha *Naděje* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 11: Socha *Láska* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 12: Socha *Trpělivost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 13: Socha *Moudrost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 14: Socha *Statečnost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 15: Socha *Píle* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 16: Socha *Štědrost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 17: Socha *Cudnost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 18: Socha *Upřímnost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 19: Socha *Spravedlnost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 20: Socha *Střídmost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 21: Socha *Pýcha* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 22: Socha *Lakomství* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 23: Socha *Smilstvo* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

Obr. 24: Socha *Závist* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

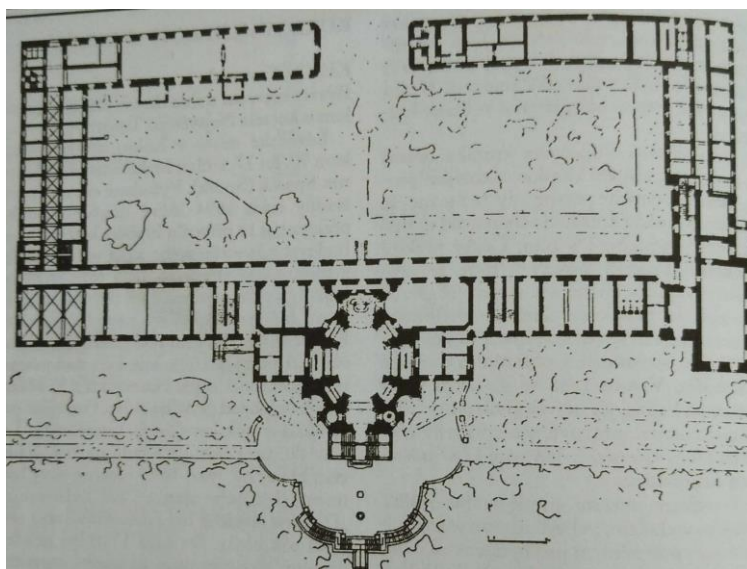
Obr. 25: Socha *Obžerství* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)

- Obr. 26: Socha *Hněv* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 27: Socha *Lenost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 28: Socha *Zoufalství* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 29: Socha *Lehkomyslnost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 30: Socha *Lstivost* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 31: Socha *Pomluva* (zdroj: Vlastní fotografie, dne 6. 4. 2024)
- Obr. 32: Pavilón v Duchcově (zdroj: HOCHTEL, Marian, *Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově*, Opava 2014)
- Obr. 33: Valdštejnský špitál v Duchcově (zdroj: HOCHTEL, Marian, *Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově*, Opava 2014)
- Obr. 34: Freska Nanebevzetí Panny Marie (zdroj: HOCHTEL, Marian, *Valdštejnský špitál a Reinerova freska Nanebevzetí Panny Marie v Duchcově*, Opava 2014)
- Obr. 35: Půdorys Valdštejnského špitálu v Duchcově (zdroj: VLČEK, Pavel, *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, Praha 2016, s. 27)
- Obr. 36: Nemocnice alžbětinek Na Slupi
(zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Nemocnice_sv._Al%C5%BEB%C4%9Bty_Na_Slup_i#/media/Soubor:Barevn%C3%A1_veduta_kl%C3%A1%C5%A1tera,_2.polovina_18.stolet%C3%AD.jpg)
- Obr. 37: Půdorys Nemocnice alžbětinek Na Slupi (I. – Kostel Bolestné Panny Marie, II. – Kaple sv. Tekly, III. – Sakristie, IV. – Klášter, V. – Nemocnice) (zdroj: ŠÁMAL, Jindřich, *Klášter a nemocnice Alžbětinek na Slupi*, Praha 1941)
- Obr. 38: Vlašský špitál (zdroj: <https://nasregion.cz/historie-prazskych-porodincu-a-nalezincu-saha-od-janskeho-vrsku-k-apolinari-124156/>)
- Obr. 39: Půdorys Vlašského špitálu (zdroj: VLČEK, Pavel (ed.), *Umělecké památky Prahy: Malá Strana*, Praha 1999, s. 438)
- Obr. 40: Půdorys Špitálu křížovníků s červenou hvězdou před rokem 1908 (zdroj: VLČEK, Pavel, *Slavné stavby rodiny Luragů v Čechách*, Praha 2015, s. 46)
- Obr. 41: Špitál křížovníků s červenou hvězdou
(zdroj: <https://pamatkovykatalog.cz/klaster-krizovniku-s-cervenou-hvezdou-15526814>)
- Obr. 42: Nemocnice milosrdných bratří Na Františku
(zdroj: <https://pamatkovykatalog.cz/klaster-milosrdnych-bratri-15793880>)
- Obr. 43: Půdorys nemocnice milosrdných bratří z roku 1825 (zdroj: SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999, s. 30)

Obr. 1: Tára s kovovým granátovým stromem v lékárně

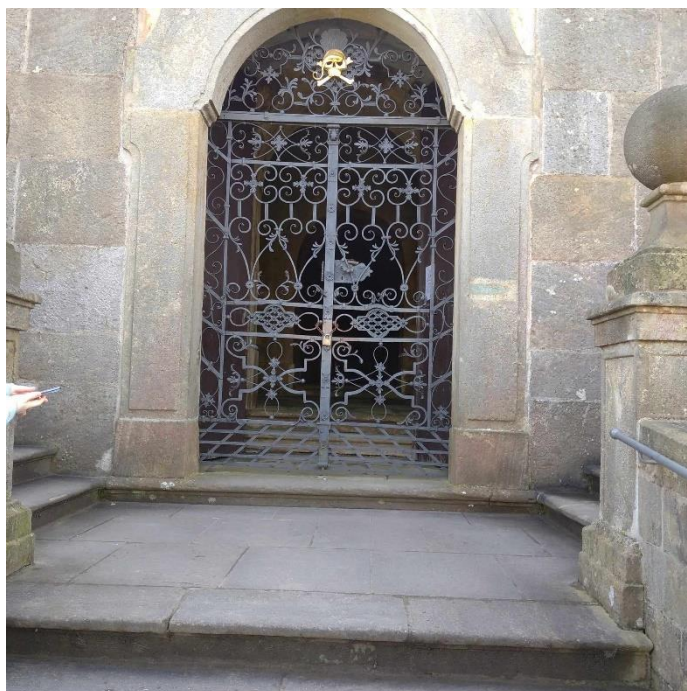
Obr. 2: Půdorys Hospitálu Kuks

Obr. 3: Kostel Nejsvětější Trojice

Obr. 4: Dveře v kostele, na kterých je kostlivec

Obr. 5: Hrobka

Obr. 6: Výjev Hvězdář z cyklu tance smrti

Obr. 7: Anděl blažené smrti

Obr. 8: Anděl žalostné smrti

Obr. 9: Socha *Věra*

Obr. 10: Socha *Naděje*

Obr. 11: Socha *Láska*

Obr. 12: Socha *Trpělivost*

Obr. 13: Socha *Moudrost*

Obr. 14: Socha *Statečnost*

Obr. 15: Socha *Píle*

Obr. 16: Socha *Štědrost*

Obr. 17: Socha *Cudnost*

Obr. 18: Socha *Upřímnost*

Obr. 19: Socha *Spravedlnost*

Obr. 20: Socha *Stridmost*

Obr. 21: Socha *Pýcha*

Obr. 22: Socha *Lakomství*

Obr. 23: Socha *Smilstvo*

Obr. 24: Socha *Závist*

Obr. 25: Socha *Obžerství*

Obr. 26: Socha *Hněv*

Obr. 27: Socha *Lenost*

Obr. 28: Socha *Zoufalství*

Obr. 29: Socha *Lehkomyšlnost*

Obr. 30: Socha *Lstivost*

Obr. 31: Socha *Pomluva*

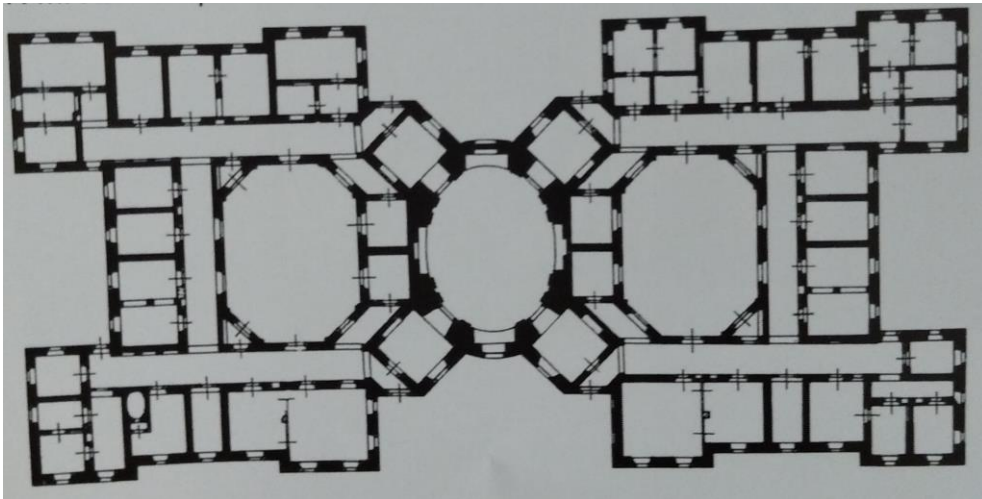
Obr. 32: Pavilón v Duchcově

Obr. 33: Valdštejnský špitál v Duchcově

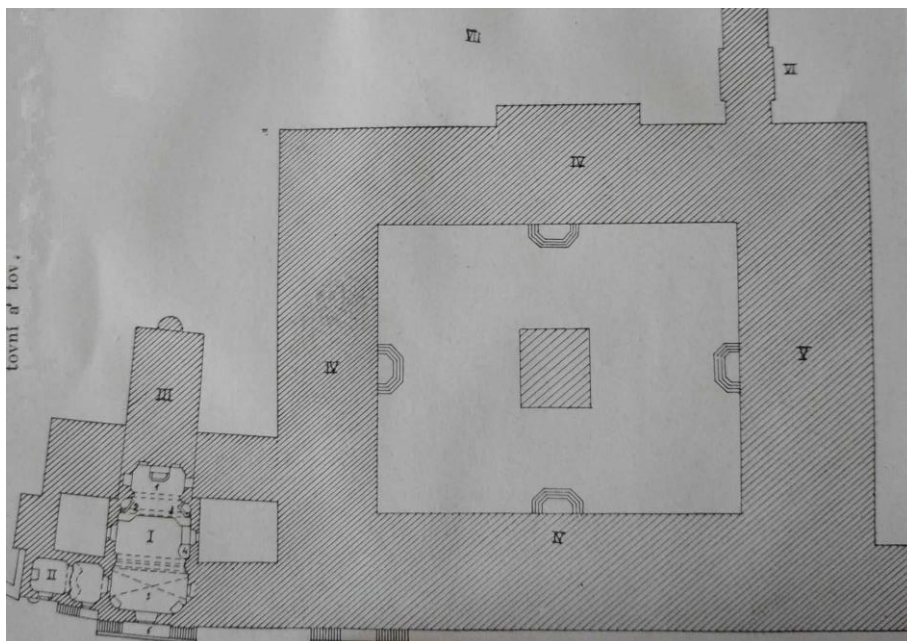
Obr. 34: Freska Nanebevzetí Panny Marie

Obr. 35: Půdorys Valdštejnského špitálu v Duchcově

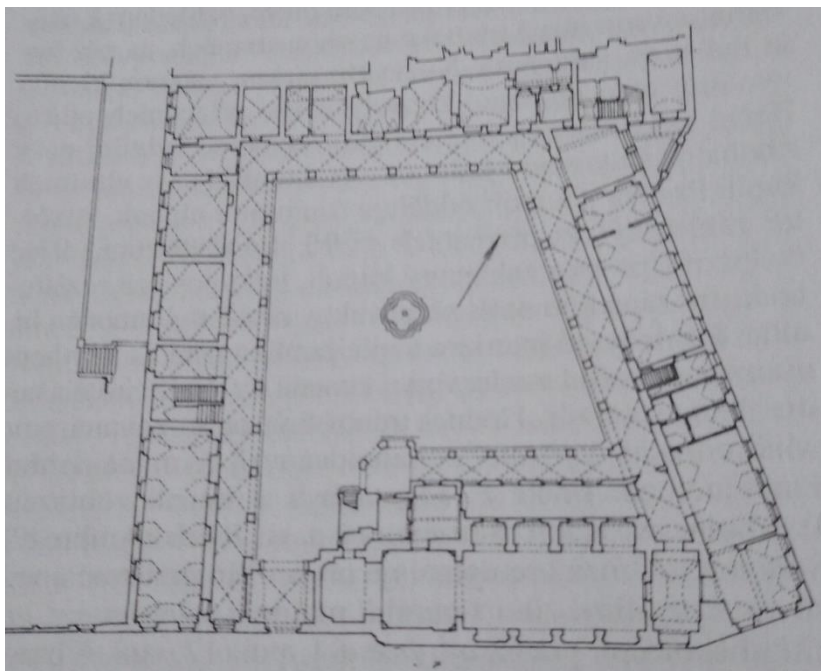
Obr. 36: Nemocnice alžbětinek Na Slupi

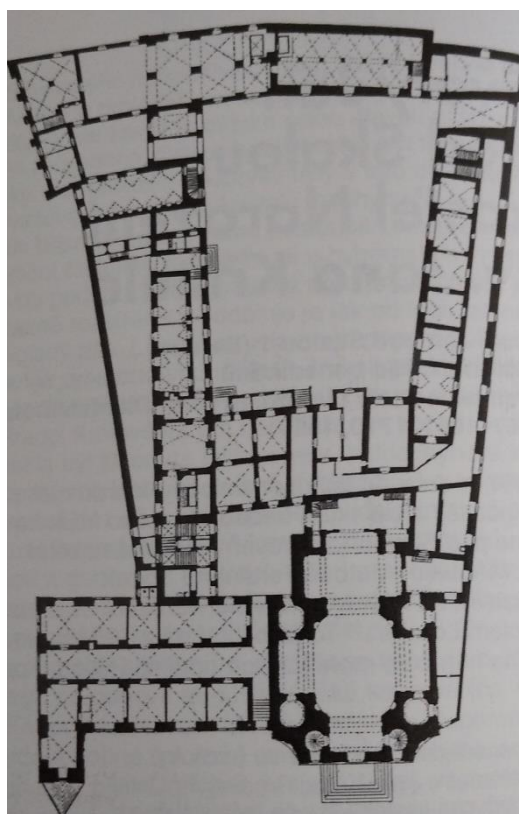
Obr. 37: Půdorys Nemocnice alžbětinek Na Slupi (I. – Kostel Bolestné Panny Marie, II. – Kaple sv. Tekly, III. – Sakristie, IV. – Klášter, V. – Nemocnice)

Obr. 38: Vlašský špitál

Obr. 39: Půdorys Vlašského špitálu

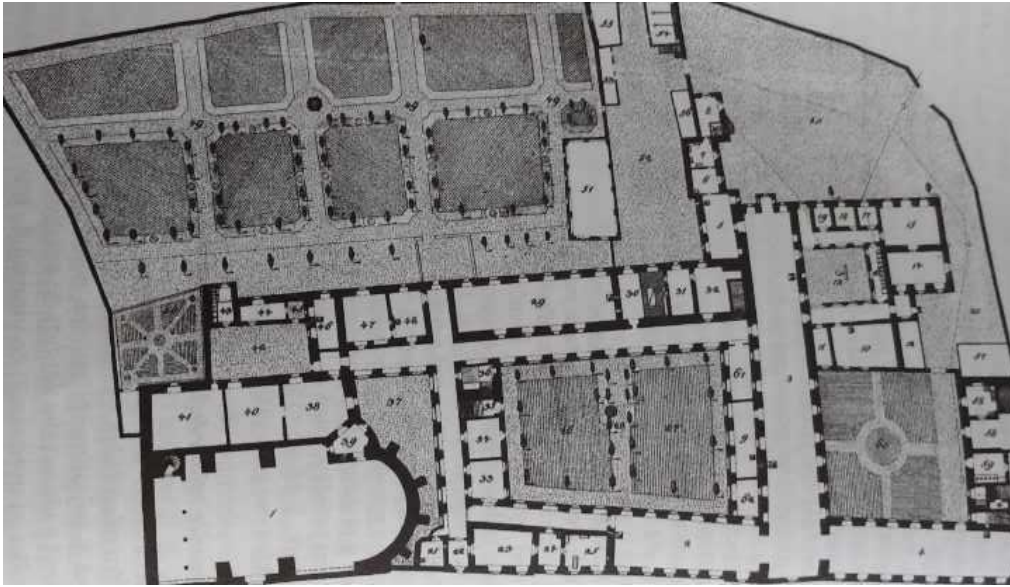
Obr. 40: Půdorys Špitálu křížovníků s červenou hvězdou před rokem 1908

Obr. 41: Špitál křížovníků s červenou hvězdou

Obr. 42: Nemocnice milosrdných bratří Na Františku

Obr. 43: Půdorys nemocnice milosrdných bratří z roku 1825